

Β. 477
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΣΧΟΛΗΣ ΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΜΟΣ Η'
ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Π. ΑΡΧΥΡΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΗΣ

ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

(ΑΝΑΤΥΠΟΝ)

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1960 - 1962

3E

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Γ'

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΗΣ
ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΪΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσας

3E

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Π. ΑΡΓΥΡΟΣ
Δικηγόρος

Γ'

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΗΣ

ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝ. ΔΙΚΑΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ὑπό

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κόνιτς, Γ' 23202

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Π. ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ

Εύχαριστῶ θερμότατα τὸν ἀξιότιμον κ. Πρόεδρον καὶ τὰ μέλη τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας διότι μὲ ἐτίμησαν ἀναθέσαντες εἰς ἐμὲ νὰ ὀμιλήσω κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην*, διὰ τῆς ὁποίας γεραίρομεν τὴν μνήμην εὐγενοῦς τῆς Ἑπείρου τέκνου, τοῦ Περικλέους Βιζουκίδου, τοῦ ὁποίου τὴν πνευματικὴν παρουσίαν αἰσθάνομαι καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἔντονον. Διεδέχθην ἐν ἔτει 1953 τὸν Περικλῆ Βιζουκίδην εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν ἔδραν τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἐλάμπρυνε διὰ τῆς διδασκαλίας του, κατὰ προτροπὴν καὶ ἐπιθυμίαν τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός, ἐκφρασθεῖσαν κατὰ τὸ ἔτος 1938, ἥτοι πολὺ πρὸ τῆς ἀποχωρήσεώς του ἐκ τῆς ἐνεργοῦς καθηγεσίας. Ἄς μὴ θεωρηθῶ λοιπὸν ἀπόψε ὡς ξένος καὶ παρείσακτος, ἀλλὰ ὡς φίλος καὶ θιασώτης, ὁ ὁποῖος ἤλθεν ἐδῶ μὲ εὐλάβειαν νὰ τιμῆσῃ μαζί μὲ ὅλους σας, τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐκλιπόντος διδασκάλου.

Εἴτε ὡς ἐρευνητῆς, εἴτε ὡς πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος, εἴτε τέλος ὡς πρόμαχος καὶ ἀναμορφωτῆς τοῦ ἐθνικοῦ μας δικαίου, ὁ Περικλῆς Βιζουκίδης ἀπετύπωσεν ἐντόνως τὴν προσωπικὴν του σφραγίδα ἐπὶ τῆς νεοελληνικῆς δικαιοκῆς ἐπιστήμης.

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν ὀρθῶς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστημονικῆς του προσφορᾶς, ἀπαραίτητον καθίσταται νὰ ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων ποία ὑπῆρξεν ἡ θέσις τοῦ δικαίου ὡς στοιχείου τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ποῖοι, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἦσαν οἱ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τοὺς ὁποίους ἡ ἐλληνικὴ ἐπιστήμη συνειδητῶς ἐπεδίωξε.

Ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐντεῦθεν δύο προσπάθειαι πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου ἐξεδηλώθησαν. Ἡ πρώτη, πρακτικοῦ κατ' ἀρχὴν περιεχομένου, συμπέσασα μὲ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνασύνδεσιν ἀφ' ἐνός τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου πρὸς τὴν διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως διακοπεῖσαν ἐθνικὴν δικαιοκῆν παράδοσιν, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἔνταξιν τούτου μεταξὺ τῶν δικαίων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης.

* Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας Θεσσαλονίκης ὀργανωθὲν εἰς τὴν Αἴθουσαν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τὴν 16ην Δεκεμβρίου 1960, μνημόσυνον Περικλέους Βιζουκίδου.

Ἡ προσπάθεια αὕτη, ἀποκρυσταλλωθεῖσα μετὰ μακρὰς διακυμάνσεις εἰς τὴν νομοθετικὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσοτιμίας νόμου - ἐθίμου, ἐξέκλινεν τῆς ὀρθῆς αὐτῆς τροχιᾶς ἐξ αἰτίας τῆς ἀνικανότητος τῆς ἐκ τῆς Δύσεως ἐπηρεαζομένης νεοπαγοῦς ἑλληνικῆς δικαιοκῆς ἐπιστήμης ὅπως διαμορφώσῃ, συμφώνως πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, τὸ δίκαιον τοῦ ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθερωθέντος ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως ταύτης, ἥτις τελικῶς ἀπέληξεν εἰς τὴν διεύρυσιν τοῦ ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως προελθόντος εἰς τὸ δίκαιον χάσματος καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τούτου εἰς ξένα νομικὰ συστήματα, ἐτέθησαν οἱ Π. Καλλιγᾶς, Γ. Ράλλης, Π. Παπαρρηγόπουλος καὶ Μ. Ρενιέρης.

Ἡ δευτέρα προσπάθεια, θεωρητικοῦ κατ' ἀρχὴν περιεχομένου, ἐξεδηλώθη ἐντονώτερον εὐθύς μετὰ τὴν διὰ τῶν βαλκανικῶν πολέμων πραγματοποιηθεῖσαν ἀνάκτησιν τῶν περιοχῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Ἐπηρεαζομένη καὶ αὕτη ἀμέσως ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου Mitteis ἰδρυθείσης νέας ἱστορικῆς τοῦ δικαίου σχολῆς, ἐπεδίωξε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἱστορικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἐνότητος ἥτις, συνεπεία τῶν ἀλλεπαλλήλων ξενικῶν κατακτήσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐπακολούθων εἶχε διασπασθῆ.

Κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς τάσεως ταύτης, διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς τοὺς μὴ ἐπιζῶντας πλέον, ὑπῆρξαν οἱ Π. Φωτιάδης, Ἀ. Μομφερράτος, Δ. Παππούλιας, διατελέσαντες ἅπαντες καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ ὁ Περικλῆς Βιζουκίδης, τὴν μνήμην τοῦ ὁποίου τιμῶμεν σήμερον, ἐπιφανῆς νομοδιδάσκαλος καὶ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Οἱ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῆς θεωρητικῆς ταύτης ροπῆς διευτυπώθησαν σαφῶς κατὰ τὸν ἐναρκτήριον λόγον τοῦ Δημητρίου Παππούλια (14 Ἰανουαρίου 1912), ὁ ὁποῖος μεταλαμπαδεύων ἐν Ἑλλάδι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λουδοβίκου Mitteis, μεγαλορρημόνως διεκήρυξεν ὅτι:

«Τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, καθ' ὅλον τὸ διάστημα, καθ' ὃ ἐκτείνεται ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφιστάμενον, οὐδ' ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἢ ἄλλου τινὸς δικαίου, ἀλλ' ἀείποτε διετήρησε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αὐτοτέλειαν, ὡς καὶ ὁ λαὸς οὐ φέρει τὸ ὄνομα».

Ἡ πραγματοποιήσις ἐν τούτοις τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ ἐνεφανίζετο κατ' ἐξοχὴν δυσχερῆς. Πράγματι, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς αὐτοτελείας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, ἀπαραίτητος ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ τούτου ἀπὸ τῆς ἀσφυκτικῆς περιπτύξεως τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον συνεπεία τῶν ξενικῶν κατακτήσεων ἴσχυεν ἐν Ἑλλάδι.

Αὕτη ἐν τούτοις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῆ διὰ τῆς μονομεροῦς ἐρεῦνης τῆς ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀσκηθείσης ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως,

ἀλλ' ἔδει νὰ βασισθῇ κυρίως ἐπὶ παραλλήλου διαπιστώσεως καὶ ἀξιολογήσεως τῆς ἐπὶ τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον διασπαστικῆς ἐπενεργείας τοῦ ρωμαϊκοῦ.

Διὰ τῶν κλασικῶν αὐτοῦ μελετῶν « Ἡ ἐμπράγματος ἀσφάλεια κατὰ τὸ ἑλληνικὸν καὶ ρωμαϊκὸν δίκαιον » καὶ « Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀρραβῶνος ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ » ὁ Δημήτριος Παππούλιας ἀπεκάλυπτε, κατὰ τρόπον ὑποδειγματικόν, τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ὡς στοιχείου ἀνανεώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ, δὲν ἀποκαθίστα ὅμως τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου οὔτε ἐξησφάλιζε τὰ μέσα τῆς αὐτάρκειας τούτου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης.

Αἱ μελέται αὗται τοῦ Παππούλιας, συγγραφεῖσαι εἰς τὸ περιβάλλον τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τῆς Λειψίας, ἀπέβλεπον περισσότερον εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, παρὰ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς αὐτοτελείας τούτου ὡς ἀπαραιτήτου ὀργανικοῦ στοιχείου τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, παρὰ τὴν ἐξαίρετον θεωρητικὴν τῶν σημασίαν, ἐξ ἀπόψεως πρακτικῆς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς διακηρυσσομένης αὐτοτελείας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου. Θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ λεχθῇ ὅτι - ἀνεξαρτήτως τῶν προθέσεων τοῦ συγγραφέως - συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς αὐθεντίας τοῦ ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς παρερμηνείας τῆς σχολῆς τῶν Ἑλλήνων ρωμαϊστῶν εἰσαχθέντος δικαίου τῶν Πανδεκτῶν.

Ἄλλὰ καὶ δι' ἓνα σπουδαιότερον λόγον ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Διότι ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου δὲν ἐδιδάσκετο μέχρι τοῦ 1923, οὔτε αὐτοτελῶς, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ ρωμαϊκόν. Ἐνεκα τούτου ὁ Παππούλιας εἰς τὸν εὐρύτερον κύκλον τῶν Νεοελλήνων νομικῶν εἶναι περισσότερον γνωστὸς ὡς συγγραφεὺς τῶν « Εἰσηγήσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου » διὰ τῶν ὁποίων κατὰ τρόπον ὑποδειγματικὸν ἀληθῶς ἐδιδάσκοντο οἱ φοιτηταὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, παρὰ ὡς πρωτοπόρος τῆς ἰδέας περὶ τῆς ἱστορικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἐνότητος.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀκτινοβολίας ἣν ἀσκεῖ ἐπὶ τὴν διάνοιαν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Παππούλιας τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἱστορικῆς ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἀντελαμβάνετο οὗτος ὡς προσιδιάζον ὄχι εἰς τὸν ἱστορικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἢ τὸν ἑλληνιστὴν, ἀλλὰ εἰς τὸν ρωμαϊστὴν, ὅστις ὤφειλε νὰ συντονίσῃ τὰς προσπάθειας του πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐν τῇ Δύσει, ὑπὸ ξένων ἐπιστημόνων, καταβαλλομένης προσπάθειας.

« Ἐὰν δὲ - ἐπιλέγει ὁ Παππούλιας - ἡ ἐρευνα τοῦ τε ἑλληνικοῦ ἀρχαίου δικαίου καὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τισὶ δὲ καὶ τοῦ βυζαντιακοῦ, εὐρίσκειται ἤδη εἰς τὰς ἀσφαλεῖς χεῖρας Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Γάλλων ἐρευνητῶν, εἰς τὸν Ἑλληνα ρωμαϊστὴν ἀνήκει πρὸ παντὸς ἡ ἐντελῶς παραμελη-

θεῖσα περίοδος τοῦ δικαίου τοῦ μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἄμεσος ταύτης πρὸς τὰς λοιπὰς συσχετίσεις καὶ παραβολή».

Διὰ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων δὲν προτίθεται βεβαίως νὰ μειώσω τὴν ἄλλως ἀναμφισβήτητον σημασίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπὶ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου συμβολῆς τοῦ Παππούλια, τοῦ ὁποίου, ὡς ἐπιγραμματικῶς διετύπωσεν ὁ Κωνσταντῖνος Τριανταφυλλόπουλος, «τὸ κύριον μέλημα καὶ ὁ πόθος ἐστρέφετο αἰετοτε πρὸς τὸ πάτριον δίκαιον», ἀλλὰ νὰ τονίσω τὰς δυσχερείας ἐναντίον τῶν ὁποίων εἶναι ἠναγκασμένος νὰ ἀντιπαλαίση πᾶς ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἔρευναν τοῦ πατρίου ἡμῶν δικαίου.

Ὁ Δημήτριος Παππούλιας, ἄλλωστε, ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ θανάτου του θεραπεύων τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, ὡς προκύπτει ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἐξ ἀνακοινώσεώς του πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, γενομένης ἐν ἔτει 1926 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικῶν ἐθίμων περισυλλογή» δι' ἧς ἐπεδίωκε τὴν ὑποκίνησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς συγκέντρωσιν ἐθιμικοῦ ὕλικου, μεριμνήσας ἐπὶ πλεον καὶ πρὸς ἴδρυσιν τοῦ «Ἀρχείου τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου» παρὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐν ἔτει 1927 ἐνώπιον τοῦ Α' Συνεδρίου τῶν Δικηγορικῶν Συλλόγων τοῦ Κράτους γενομένην διάλεξίν του «περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἑλλήνων νομικῶν ἐν τῇ ἐρεῦνῃ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου», ἐπαναλαμβάνει τὸ περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου κήρυγμά του, προτρέπων τοὺς Ἑλληνας νομικοὺς νὰ συμβάλουν εἰς τὴν πραγματοποίησίν του.

Ἀλλὰ καὶ ὅταν τὴν ἐν ἔτει 1923 ἰδρυθεῖσαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἑκτακτον αὐτοτελεῖ ἔδραν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου κατέλαβεν ὁ Πέτρος Φωτιάδης, δὲν κατάρθωσε τοῦτο νὰ καθέξῃ τὴν δέουσαν ἐν τῇ πολιτιστικῇ τῆς χώρας προσπαθείᾳ θέσιν, διότι οὗτος περισσότερον φιλόλογος παρὰ νομικός, κατεγίνετο μὲ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀττικοῦ ἀποκλειστικῶς δικαίου, δηλαδὴ τμήματος μόνον τῆς τρισχιλιετοῦς ἱστορίας τοῦ πατρίου ἡμῶν δικαίου.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἡ ἀξιολόγησις του ἐφαίνετο ἀδύνατος. Διότι τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον ἐνεφανίζετο συνυφασμένον ἄλλοτε μὲν πρὸς τὸ ρωμαϊκόν, ἄλλοτε δὲ πρὸς τὴν φιλολογίαν, ἐξεταζόμενον ὑπὸ ἀρχαιολογικὸν καθαρῶς πρῖσμα.

Εὐρίσκετο μὲ ἄλλους λόγους εἰς μειονεκτικὴν ἐναντι τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου θέσιν, ἡ δὲ καλλιέργεια τούτου ἐλάμβανε χώραν περισσότερον διὰ λόγους ἐθνικῆς φιλοτιμίας, παρὰ ἐνεκεν ἐθνικῆς ἀνάγκης, ἥτις θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξυπηρετῇ, ἐκτὸς τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημονικῶν, καὶ αὐτόχρομα ἐθνικοὺς πολιτικοκοινωνικοὺς σκοποὺς.

Τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ἦσαν, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀπαραίτητα διὰ νὰ

κατανοηθῆ πληρέστερον τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς τοῦ Περικλέους Βιζουκίδου.

Πράγματι ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, ὅστις κατενόησε τὴν πρακτικὴν διὰ τὸν σύγχρονον ἑλληνικὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν σημασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου καὶ προσεπάθησε νὰ ἐξαγάγῃ τοῦτο ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸν θερμοκήπιον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐκαλλιεργεῖτο, καὶ νὰ τὸ ἀποδώσῃ εἰς ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκεν. Εἰς τοὺς "Ἑλληνας δηλαδὴ νομικούς, ἢ ὅπως συνηθέστερον ἠρέσκετο νὰ τοὺς ἀποκαλῆ, τοὺς "Ἑλληνας δικαιοκούς, τοὺς θεράποντας δηλαδὴ τοῦ δικαίου.

Εἶναι ἐνδιαφέρον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν μακρὸν καὶ τραχὺν δρόμον, τὸν ὁποῖον διήνυσεν ἡ ἐπιστημονικὴ διάνοια τοῦ Περικλέους Βιζουκίδου μέχρις ὅτου φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα τῆς γονίμου καὶ καρποφόρου πορείας τῆς.

Ὁ Βιζουκίδης σπουδάσας καὶ αὐτὸς εἰς Γερμανίαν καταγίνεται ἀρχικῶς μὲ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Ἡ διδακτορικὴ του διατριβή, ἀφιερωθείσα εἰς τοὺς διδασκάλους του Ἰωσήφ Kohler καὶ Βερνάρδον Kübler, ἐκδίδεται ἐν Βερολίνῳ ἐν ἔτει 1903 ὑπὸ τὸν τίτλον «Der Hochverrat, eine historische und dogmatische Studie». Ἐν αὐτῇ ὁ Βιζουκίδης προσβαίνει εἰς ἱστορικὴν καὶ δογματικὴν ἔρευναν τῆς προδοσίας, τοῦ σπουδαίου τούτου ἀδικήματος τοῦ δημοσίου δικαίου κατὰ τὸ ρωμαϊκόν, τὸ κανονικόν, τὸ μεσαιωνικὸν καὶ τὸ σύγχρονον γερμανικὸν δίκαιον.

Τὴν ἐπομένην δεκαετίαν, ἤτοι τὰ ἔτη 1904 - 1915, θὰ χρησιμοποίησῃ ἐπωφελῶς ὁ Περικλῆς Βιζουκίδης διὰ νὰ ἀσκήσῃ εὐδοκίμως ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν δικηγορίαν καὶ διὰ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Εἶναι δὲ ἄξιον ἰδιαιτέρας σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι χωρὶς τὸ παράπαν νὰ ὑποτιμᾷ τὴν κεφαλαιώδη σημασίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, κατορθώνει νὰ προβῆ εἰς παράλληλον ἐξέτασιν τοῦ ἑλληνικοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως, ἀποκλίνων τῆς ἕως τότε ἀκολουθουμένης μεθόδου, ἐρευνᾷ ὑπὸ μορφήν αὐτοτελεῆ καὶ αὐτάραχη, ἐπιχειρῶν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχικῆς τούτου μορφῆς καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς σημασίας του ὡς δικαίου προηγμένου τόσο ἀπὸ οὐσιαστικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ δικονομικῆς ἐπόψεως.

Ἡ συγκριτικὴ ἔρευνα τῶν δύο δικαίων ἐπιχειρεῖται ἐπὶ τῇ βάσει προγράμματος, τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ τὸ μέτρον καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἤσκησε τὸ ἑλληνικὸν ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, τόσο κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ὅσον καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσαν μέθοδον ὁ Βιζουκίδης ἐφήρμοσεν εἰς δύο ἐπιστημονικὰς του ἀνακοινώσεις, γενομένας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Φιλολογι-

κόν Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὰ ἔτη 1914 καὶ 1915.

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν φέρει τὸν τίτλον «Θεσμῶν ἀττικῶν καὶ ρωμαϊκῶν σύγκρισις». Κατόπιν διεξοδικῆς ἀναπτύξεως τῶν κυριωτέρων θεσμῶν καὶ ἀρχῶν τῶν δύο τούτων δικαίων, ὁ συγγραφεὺς καταλήγει εἰς τὰ ἐξῆς πρωτότυπα ἐν πολλοῖς συμπεράσματα:

«Ἐκ τῆς γενομένης συγκρίσεως... τοῦτο μὲν διαφαίνεται ἢ ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐλληνικὴ ἐπίδρασις, τοῦτο δὲ προβάλλουσιν αἱ χαρακτηριστικαὶ καὶ ἰδιότητες τῶν δύο δικαίων· τὸ τραχὺ, τὸ δύσκαμπτον, τὸ αὐστηρόν, τὸ ἀγροϊκὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ εὐγενές, τὸ εὐπλαστον, τὸ ἐπιεικές, τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τὸν ρωμαϊκὸν ἐν γένει πολιτισμὸν δὲν ὑπῆρξεν ἀκαριαία.

Οἱ διὰ τῆς νομοθεσίας τῆς Δωδεκαδέλτου εἰσαχθέντες ἐν Ρώμῃ ἐλληνικοὶ θεσμοί, πολλοὶ ἢ ὀλίγοι, δὲν ἔμειναν ἀναλλοίωτοι, ἀλλὰ ὑπέστησαν μακρὰν ἐξέλιξιν, ἧς ἡ ἐπισταμένη ἔρευνα θ' ἀποδείξῃ κατὰ πόσον οἱ ἐν λόγῳ θεσμοὶ διεμορφώθησαν ὑπὸ ἰθαγενῶν στοιχείων ἢ ὑπέστησαν καὶ δευτέραν ἐπίδρασιν ἐλληνικῶν ἀρχῶν. Τοῦτο λοιπὸν δέον νὰ ἐξακριβώσῃ ἐπίσης ἡ ἱστορικὴ σύγκρισις.

Τὰς μελέτας ταύτας δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ἐπηρεάζῃ ἐθνικὸς φανατισμὸς, διαβλέπων καὶ ἀνευρίσκων πανταχοῦ ἐλληνικὰ στοιχεῖα καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχωσι τοιαῦτα. Ἐξ ἴσου, ὅμως, κατακριτέα εἶναι καὶ ἡ τάσις ἐνίων ἐπιστημόνων, οἵτινες ἐξ ὑπερβολικοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἐσπερίους σοφοὺς, ἵνα μὴ παρεκκλίνωσι, πολλάκις ἀναδεικνύονται ξενικώτεροι τῶν ξένων, παραδεχόμενοι ἀσυζητητῆ τὰς διδασκαλίας ἐκείνων, ἀντικειμένας ἐνίοτε καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Πᾶς ἐπιστήμων ἔχει καθῆκον νὰ διατηρῇ ὑψηλὰ ἐν ταῖς ἐρευναῖς αὐτοῦ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἰδίων κρίσεων καὶ φρονημάτων. Διότι δυστυχῶς καὶ οἱ σοφοὶ πλανῶνται».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Βιζουκίδης ἀνασκευάζει τὴν γνώμην τοῦ Mommsen ὑποστηρίζαντος ὅτι «ἡ μαστίγωσις καὶ αἱ βάσανοι ἐλευθέρων πολιτῶν, ὡς κατηγορουμένων ἢ μαρτύρων, δὲν ἦσαν ἐπιτετραμμένα εἰς τὴν Ρώμην, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἢ νομοθεσία τῶν ὁποίων ἐπέτρεπε τὴν χρῆσιν τοιούτων «βαρβάρων μέσων».

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς διαπιστούμενα θὰ ἠδυνάμην καὶ ἐγὼ νὰ προσθέσω τὴν περίπτωσιν ἐνὸς διασήμεου τῆς ἀρχαιότητος γνώστου, τοῦ Eduard Meyer, ὅστις ἐναντίον πάσης ἱστορικῆς ἀληθείας ἀπεφάνθη, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν δίκαιον δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσοτιμίας τῶν διαπλαστικῶν τοῦ δικαίου πηγῶν, τοῦ νόμου δηλαδὴ καὶ τοῦ ἐθίμου, ἐνῶ ἡ ἀρχὴ αὕτη μαρτυρεῖται ὑπὸ πλείστων διαγνωστικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου πηγῶν, ἐπιβιώσασα μάλιστα καὶ ὑπὸ μορφὴν παροιμίας καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἐπὶ τῆς παροιμίας δὲ ταύτης μαρτυροῦσης ὅτι «τόπου συνήθειο - νόμου κεφάλαιο»

ἐπεχείρησεν, ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἐπιχειρημάτων, ὁ πολὺς ἀναμορφωτῆς τῆς νεοελληνικῆς δικαιοσύνης Νικόλαος Δημητρακόπουλος, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ διατάγματος τῆς 23ης Φεβρουαρίου 1835 ὀρθῶς ἀναγνωρισθεῖσαν ἀρχὴν τῆς ἰσοτιμίας νόμου - ἐθίμου, ἣτις ἀτυχῶς τόσον χονδροειδῶς παρηρημη-νεύθη ὑπὸ τῆς Σχολῆς τῶν Ἑλλήνων Ρωμαϊστῶν, «οἵτινες ξενικώτεροι τῶν ξένων» ἀποδειχθέντες, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὸν ἐπιτυχῆ χαρακτηρισμὸν τοῦ Βιζουκίδου, εἰσήγαγον παρ' ἡμῖν ἀντὶ τοῦ ἰδίου καὶ νέου οὐ μόνον παλαιὸν ἀλλὰ καὶ ξένον (γερμανικόν) δίκαιον.

Ὁλοκληρῶν τὰ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ μελέτῃ συμπεράσματά του ὁ Βιζουκίδης, παρατηρεῖ καὶ ἐξαίρει ὅτι «οἱ μέγιστοι τῶν νομοδιδασκάλων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ὡς ὁ Σκαιβόλας, ὁ Παπινιανός, ὁ Οὐλπιανός, ὁ Μοδεστίνος, οἱ ἀνυψώσαντες τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς τελειότη-τος εἶλκον τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἡμίσεος τῆς αὐτοκρατορίας ἣ εἶχον τελείαν ἐλληνικὴν μὀρφωσιν, προβάλλουσαν εἰς τὰ συγγράμματα αὐ-τῶν, ὡς ὁ Πομπώνιος, ὁ Γάϊος, ὁ Παῦλος, ὁ Μαρκιανὸς κ.ά.».

«Κατὰ ταῦτα - ἐπάγεται ὁ Βιζουκίδης - ἡ ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐλ-ληνικὴ ἐπίδρασις ὑπῆρξε πολλαπλῆ καὶ συνετελέσθη κατὰ διαφόρους χρονι-κὰς περιόδους καὶ ὑπὸ διαφόρων παραγόντων, οὕτως ὥστε τὸ τέλειον νομικὸν σύστημα, ὅπερ ἀποκαλοῦμεν συνήθως ρωμαϊκὸν δίκαιον, πᾶν ἄλλο εἶναι παρὰ γνήσιον καὶ ἀποκλειστικὸν προῖον τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος».

Προτιθέμενος δὲ νὰ ἐξάρῃ, τὴν κατὰ τὴν πρώτην περίοδον (ἦτοι πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως) ὑπεροχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, ἐναντι τοῦ ρω-μαϊκοῦ, ἐν τῷ συνόλω του καὶ κατόπιν τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης πολυμὀρ-φου ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐπιδράσεως λαμβανομένου, ὑποδεικνύει ὀρθῶς ὅτι:

«Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ προβῆ εἰς ἐπιστημονικὴν σύγκρισιν τοῦ ἐλληνικοῦ πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς βάσιν τὸ δίκαιον τοῦτο, ὡς ἀπεκρυ-σταλλῶθη εἰς τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, μετὰ χιλιετῆ διάπλασιν καὶ τελειοποίησιν, διότι τοιαύτη παραβολὴ θὰ ἦτο ἀνακριβῆς καὶ ἄνισος, τὰ δὲ συμπεράσματα ταύτης αὐθαίρετα καὶ ἄδικα, ἀφ' οὗ τὸ ἐλληνικὸν δίκαιον δὲν ἐπρόφθασε νὰ ὑποστῇ ἐξ ἴσου μακραίωνα ἐξέλιξιν. Ἐὰν ὅμως ληφθῶσιν ὡς ἀφετηρίαι αἱ πρῶται ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ρώμῃ νομοθεσίαι, ἡ τοῦ Δράκοντος καὶ ἡ τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, τότε λογικωτάτη θὰ εἶναι ἡ σύγκρισις τοῦ κλασ-σικοῦ ἀττικοῦ τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων ρητόρων, πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν τῆς ἐποχῆς τῶν Γράκχων, ἦτοι μετὰ συμπλήρωσιν ἰσοχρόνου ἀμφοτέρων τῶν δικαίων ἐξελίξεως. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου θὰ προέκυπτεν ἀμέσως ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης αἱ δὲ Ἀθηναίαι θὰ ἠδύναντο τότε ἄνευ μειονεκτήματος καὶ ἐπὶ τοῦ δικαίου νὰ συναγωνισθῶσι πρὸς τὴν Ρώμην....»

Κατὰ ταῦτα εἶναι, κατὰ τρόπον διαυγῆ, προφανῆς ὁ σκοπὸς τὸν ὁποῖον

ἐπιδιώκει ὁ Βιζουκίδης διὰ τῆς μελέτης του «Θεσμῶν ἀττικῶν καὶ ρωμαϊκῶν σύγκρισις». Χρησιμοποιῶν, τελειοποιῶν καὶ συστηματοποιῶν τὴν ἐν χρήσει συγκριτικὴν μέθοδον, ἀποβλέπει ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τῆς ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀσκηθείσης ἐπενεργείας τοῦ ἐλληνικοῦ, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς σημασίας καὶ ἀξίας τούτου ὡς δικαίου ἰσοτίμου πλέον καὶ ὄχι ὡς δορυφόρου τοῦ ρωμαϊκοῦ.

Δι' ἐτέρας πραγματείας του ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀττικαὶ δίκαι καὶ ρωμαϊκαὶ ἀγωγαί», ὁ Βιζουκίδης πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐν τῇ προγενεστέρᾳ αὐτοῦ πραγματείας ἀναληφθείσης προσπαθείας, προβαίνει εἰς συγκριτικὴν μελέτην τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικονομικοῦ συστήματος. Καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «τὸ τελειότερον δικαιοκὸν συναίσθημα εἶχον εἴπερ τινα καὶ ἄλλον ἀρχαῖον λαὸν οἱ Ἀθηναῖοι... (διότι ἦσαν) οὐ μόνον φιλοδίκαιοι ἀλλὰ καὶ φιλόδικοι» καὶ ὅτι κατὰ τὸν 5ον καὶ 4ον π.Χρ. αἰῶνα ἡ ἀττικὴ δικονομία ὑπερεῖχε τῆς ρωμαϊκῆς.

Ἡ διαπραγματεύσις τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Βιζουκίδην νὰ ὑποδείξῃ τὴν πορείαν τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐλληνικὴ ἐπιστήμη ἐν τῇ προσπαθείᾳ τῆς ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ ὁδὸς ἢ ἐκ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου ἀρχομένη καὶ διὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ εὐθὺ πρὸς τὸ βυζαντιακὸν ἄγουσα».

Τὴν ὁδὸν ἐν τούτοις ταύτην, ἀπέφυγον - ὡς μετὰ πικρίας διαπιστώνει ὁ Βιζουκίδης - νὰ ἀκολουθήσουν οἱ ΝεοἼλληνες δικαιοπόλοι - πλὴν ἐλαχίστων - ἀκολουθήσαντες εὐκοπωτέραν μέθοδον, καὶ περιορισθέντες εἰς τὴν μελέτην τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ὡς τοῦτο ἴσχυεν ἐν Γερμανίᾳ κυρίως, προτιμήσαντες ταύτην λόγῳ τῆς ἀφθονίας ξένων χειραγωγῶν, τὰς μεθόδους τῶν ὁποίων πιστῶς ἠκολούθησαν, χωρὶς καὶ νὰ φροντίσουν νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ τὰ ὁποῖα παρουσιαζόντο εἰς τὰς μελέτας τῶν ξένων ἐπιστημόνων, εἴτε «ἐκ κακῆς συνηθείας, εἴτε ἐκ προκαταλήψεως, εἴτε ἐξ ἀμελείας, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, ἐξέταζόντων τοὺς θεσμοὺς ὑπὸ τὸ πρῖσμα μόνον τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου».

Τὴν αὐστηρὰν ἀλλὰ καὶ δικαίαν ταύτην κρίσιν ἠναγκάσθη μετὰ πάροδον ὀλοκλήρου εἰκοσιπενταετίας νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ Βιζουκίδης, γράψας ὅτι:

«Μέχρι τοῦδε οἱ Ἕλληνες "νομικοὶ" ἐμερίμνησαν μὲν καὶ ἐτύρβασαν περὶ πολλά, ἀλλὰ δὲν ἐπεδόθησαν μετ' ἴσης καὶ οἱ ξένοι ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, οὐδ' ἔγραψαν ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος, οὐδὲ συνέταξαν πραγματείας θεμελιώδεις περὶ τοῦ δικαίου τούτου, δυναμένας νὰ παραταχθοῦν κατ' ἀξίαν ταῖς συγγραφαῖς τῶν ξένων σοφῶν τῶν ἀσχοληθέντων ἐπιτυχῶς μετὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ πατρίου ἡμῶν δικαίου».

Αἱ μελέται αὗται τοῦ Βιζουκίδου, μολονότι κατὰ τὴν μετριόφρονα μαρτυρίαν τοῦ ἰδίου, ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ «χωρὶς τὴν δυνατότητα χρησιμοποιοῦ-

σεως πλουσίων βιβλιοθηκῶν κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς ἐν Βυζαντίῳ» προεκάλεσαν οὐχ ἤττον εὐμενῆ ἐντύπωσιν, λόγῳ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐθεμελιούντο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν πηγῶν καὶ εἶχον διατυπωθῆ συστηματικῶς.

Ἔνεκα τούτου πρωτοβουλία τοῦ διδασκάλου του Ἐρνέστου Heymann ἀνετέθη εἰς τὸν Βιζουκίδην, ἐν ἔτει 1925, ἡ διδασκαλία εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτάτων.

Παρεσχέθη τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν Βιζουκίδην καὶ τὰς παλαιότερον διατυπωθείσας θεωρίας του εὐρύτερον νὰ θεμελιώσῃ, λαμβάνων ἤδη ὑπ' ὄψιν του καὶ τὴν πλουσίαν ἐπὶ τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων διεθνῆ γραμματείαν, καὶ τὸ πεδίον τῆς ἐρεύνης του νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ ἐπὶ τοῦ μεταβυζαντιακοῦ δικαίου. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ λαϊκοῦ δικαίου ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς «ζώσης δυνάμεως» τῆς ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἑτέρου, ὑπῆρξαν οἱ κύριοι ἑλληνικοὶ παράγοντες, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν πλήρη μεταρρύθμισιν καὶ ἀναμόρφωσιν τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ δικαίου, ἰδίως εἰς τὸν κλάδον τοῦ οἰκογενειακοῦ.

Μὲ τὰς δύο μεταγενεστέρας περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ πατρίου ἡμῶν δικαίου, δηλαδή τὴν βυζαντιακὴν καὶ τὴν τῆς τουρκοκρατίας, ἡσχολήθη εἰδικώτερον ὁ Βιζουκίδης συγγράψας μελέτην «περὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῇ τρισχιλιετῇ αὐτοῦ ἀνελίξει» εἰς τὴν γερμανικὴν ἀρχικῶς, ἡ ὁποία μετεγλωττίσθη καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

Καθὼς δὲ εἶχε προβῆ εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ ρωμαϊκοῦ, ὡς δικαίου προελθόντος ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως καὶ εἶχε διαπιστώσει, ὅτι τοῦτο ὑποκατέστησε βαθμηδὸν τὸ δίκαιον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τινὰς περιπτώσεις, ἐνῶ εἰς ἄλλας εὐρίσκετο εἰς διαρκῆ πρὸς ἐκεῖνο ἀντίθεσιν, τοιοῦτοτρόπως ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὴν ἐξέτασιν τοῦ τουρκικοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν τετάρτην περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶχε παρακάλλῃ τὴν φυσιολογικὴν ἀνέλιξιν τοῦ πατρίου ἡμῶν δικαίου ἐλθὸν εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτό.

Εἰς τὸν κύκλον τοῦτον ἀνήκουν τέσσαρες πραγματεῖαι του ἀναγόμεναι τόσον εἰς τὸ παλαιότερον ὅσον καὶ εἰς τὸ μετὰ τὸ κίνημα τῶν Νεοτούρκων διαμορφωθὲν τουρκικὸν δίκαιον:

α') Die ottomanische Verfassung (εἰς Festschrift Joseph Kohler, Berlin 1909)

β') Die Rechtspflege im ottomanischen Reiche (εἰς Deutsche Juristenzeitung, τ. 14, Berlin 1909).

γ') Kapitulationen (εἰς Handwörterbuch der Rechtswissenschaft, Berlin 1928).

δ') Osmanisch - Türkisches Recht, mit geschichtlich - dogmatischer

Übersicht über das Scheriatrecht, Handwörterbuch der Rechtswissenschaft, Berlin 1928)

Ἡ ἐξοικείωσις τοῦ Βιζουκίδου μὲ τὸ τουρκικὸν δίκαιον τὸ ὁποῖον ὅπως εἶδομεν ὑπῆρξε διασπαστικὸν στοιχεῖον τῆς ἐνότητος τοῦ ἐλληνικοῦ κατὰ τὴν τετάρτην περίοδον, καθιστᾷ τοῦτον ἱκανὸν νὰ ἀσχοληθῇ καὶ μὲ τὰ προβλήματα τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς πραξικοπηματικῆς παρερμηνείας τοῦ διατάγματος τῆς 23ης Φεβρουαρίου 1835 τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς τοῦ ἐθιμικοῦ ὑλικοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ χρησιμοποίησέως του εἰς τὸν ὑπὸ σύνταξιν ἐλληνικὸν πολιτικὸν κώδικα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη προγραμματισθῆ ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια, εἶχε παραμείνη ἡμιτελές, παραγκωνισθὲν τελείως ὑπὸ τῶν νομοπαρασκευαστικῶν ἐπιτροπῶν.

Κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην δεκαετίαν τοῦ παρόντος αἰῶνος ὁ Φωτιάδης καὶ ὁ Παππούλιας εἶχον ὑποδείξει τὴν ἄμεσον ἀνάγκην τῆς συστηματικῆς περισυλλογῆς τοῦ ἐθιμικοῦ ὑλικοῦ. Ὁ Παππούλιας μάλιστα εἶχε διὰ τῆς πραγματείας του «Ἑλληνικῶν ἐθίμων περισυλλογὴ» ἐκδοθείσης τὸ 1926 διατυπώσει 74 ἐρωτήματα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θα ἔπρεπε νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ περισυλλογὴ τοῦ ἐθιμικοῦ ὑλικοῦ.

Κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν ὁ Βιζουκίδης εἶχεν ἤδη ἐτοίμην πρὸς δημοσίευσιν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡπειρωτικῶν θεσμίων ἔρευνα» τὴν ὁποίαν καὶ ἐδημοσίευσεν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1927. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐπιστημονικὴ προσπάθεια τῶν δύο ἀειμνήστων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν συνέκλινεν, κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, ἐπὶ κοινῷ σημείῳ, τὴν περισυλλογὴν τοῦ ἐθιμικοῦ ὑλικοῦ, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη τῆς συγκροτήσεως τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους εἶχε καθορισθῆ, ὡς εἰς τῶν κυρίων ἀντικειμενικῶν σκοπῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ στραφῇ ἡ δικαϊκὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ νομοθεσία.

Ἐκ τῆς ἀμερολήπτου συγκρίσεως καὶ ἀντιπαραβολῆς ἐκατέρας τῶν προσπαθειῶν τούτων προκύπτει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐκείνη τοῦ Βιζουκίδου οὐ μόνον κατ' οὐδὲν ὑπολείπεται τῆς τοῦ Παππούλια, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐμφανίζεται ὡς συστηματικωτέρα καὶ οὐσιαστικωτέρα. Διότι ἐνῶ τὸ ἐρωτηματολόγιον τοῦ Παππούλια ἀπετελεῖτο ἐξ 74 ἐρωτημάτων, ἐκεῖνο τοῦ Βιζουκίδου περιελάμβανε 142 ἐρωτήματα.

Τοῦτο δὲ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Βιζουκίδης δὲν περιέλαβε εἰς τὸν πίνακά του ὠρισμένα ἐρωτήματα τοῦ πίνακος τοῦ Παππούλια ὡς π.χ. τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐπὶ ἀκινήτων κυριότητα καὶ τὴν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὴν διαδοχὴν, διότι ἐφρόνει ὅτι τὰ θέματα ταῦτα ἐστεροῦντο πρακτικῆς σημασίας, ὡς ὑπαγόμενα κατὰ κανόνα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἱεροῦ μουσουλμανικοῦ νόμου.

Ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τοῦ Βιζουκίδου χαρακτηριζομένη ὑπ' αὐτοῦ μετριοφρόνως ὡς «πρόχειρος» ἀπέβλεπεν οὐχ ἥττον εἰς τὴν ἀποθησαύρι-

σιν καὶ περισυλλογὴν τῶν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ του πατρίδι, τῇ Ἑπιείρῳ, σωζομένων λειψάνων ἐθιμικοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν ὁποίων «θὰ δύνανται βραδύτερον νὰ στηριχθῶσιν οἱ μέλλοντες νὰ συγγράψουν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, ἔργον δυσχερὲς μὲν, ἀλλὰ καὶ μέγα καὶ ἔνδοξον».

Ἄλλὰ καὶ μὲ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἰσέδυσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐλθὼν εἰς ἀντίθεσιν καὶ σύγκρουσιν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἰσχύσαν παραλλήλως πρὸς τοῦτο, ἡσχολήθη ἰδιαιτέρως ὁ Περικλῆς Βιζουκίδης.

Δύναται μάλιστα νὰ λεχθῆ, ὅτι ἐπ' αὐτῆς ἔρριψε τὸ βάρος τῆς ἐπιστημονικῆς του προσπαθείας ἐπιδιώκων:

α') Νὰ διευκολύνῃ τοὺς Ἑλληνας σπουδαστὰς εἰς τὴν μελέτην καὶ κατανόησιν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου διὰ τῆς μεταφράσεως τοῦ κλασσικοῦ συγγραμματος περὶ τοῦ δικαίου τούτου τοῦ Βερνάρδου Kübler.

β') Νὰ προβάλλῃ διὰ μέσου τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ, ὡς παράγοντος ἀποφασιστικῆν ἐπ' ἐκείνου ἀσκήσαντος ἐπίδρασιν.

Ἡ μακρὰ ἐξοικείωσις τοῦ Περικλέους Βιζουκίδου πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐπιλέξῃ θέμα κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρον καὶ κατάλληλον πρὸς ἀπόδειξιν τῶν θεωριῶν του, δηλαδὴ τὴν ζῶν καὶ τὸ ἔργον τοῦ κατὰ τὸν 2ον μ.Χρ. αἰῶνα ἀκμάσαντος σημαίνοντος νομοδιδασκάλου Γαίου.

Ἐκ τῶν τεσσάρων μερικωτέρων νομοθετημάτων τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως σημαντικώτερον μετὰ τὸν Πανδέκτην εἶναι ἴσως αἱ Εἰσηγήσεις, ἀντληθεῖσαι ἐξ ὁμωνύμου ἔργου τοῦ «ἡμετέρου» Γαίου. Καὶ δὲν εἶναι αὗται ἐνδιαφέρουσαι ἀπὸ θεωρητικῆς μόνον ἐπόψεως, ὡς περιλαμβάνουσαι δηλαδὴ πολυτίμους μαρτυρίας περὶ τῶν διαφορῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πρακτικῆς, διότι τμήματα τούτων εἶχον ἤδη πρὸ τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως περιληφθῆ εἰς τὰς *Leges Romanae*, τὰς κωδικοποιήσεις δηλονότι τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τὰς ὁποίας εἶχον συντάξῃ χάριν τῶν ὑπηκόων των αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἡγεμόνες τῶν καταλυσάντων τὴν δυτικὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν λαῶν.

Δοθέντος ὅτι ἡ σπουδὴ τοῦ Πανδέκτου, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον διεδόθη εὐρύτερον τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν Εὐρώπῃ, ἄρχεται διὰ τῆς σχολῆς τῶν γλωσσογράφων μόλις τὸν 11ον μ.Χρ. αἰῶνα, ὁ Γάιος ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα πηγὴ ἐξ ἧς ἐφηρμόζετο τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐν τῇ Δύσει ἐπὶ ἑπτὰ ὀλοκλήρους αἰῶνας.

Ἐνῶ ὅμως ἡ πηγὴ τῶν *Leges Romanae* καὶ τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἡ αὐτή, αἱ εἰς τὰ νομοθετήματα ταῦτα περιλαμβανόμεναι διατάξεις διέφερον καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον. Κατὰ τὴν ἔκτασιν μὲν διότι εἰς τὰς *Leges Romanae* συνόψεις μόνον τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Γαίου περιλαμβάνοντο, κατὰ τὸ περιεχόμενον δὲ διότι οἱ *compilatores*, οἱ συντάκται δηλαδὴ τῆς ἰουστινιανείου κωδικοποιήσεως διὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν

ἐπενεχθεισῶν παρεμβολῶν, τῶν interpolaciones, εἶχον ἀλλοιώσει τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῶν Γαϊακῶν Εἰσηγήσεων.

Ἡ διαπίστωσις ἐπομένως τῶν ἐπενεχθεισῶν τροποποιήσεων, καθὼς καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῶν ἐν τῇ κωδικοποιήσει τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιλαμβανομένων χωρίων τοῦ Γαίου ὑπῆρξαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη τοῦ Cujacius ἰδιαζούσης σημασίας ζητήματα διὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Ἄλλ' ἐξ ἴσου θεμελιώδης εἶναι ἡ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Γαίου διὰ τὴν Ἀνατολήν. Ἰδιαιτέρως αἱ Εἰσηγήσεις του, παραφρασθεῖσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, μέλους τῆς κωδικοποιητικῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὑπῆρξαν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰῶνων πολύτιμος πηγὴ διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ ἀπαραίτητον βοήθημα παντὸς περὶ τὴν σπουδὴν αὐτοῦ ἀσχολουμένου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλα ζητήματα ἀπησχόλησαν τοὺς ρωμαῖστὰς διαποροῦντας ἰδίᾳ πῶς ἐνῶ ὁ Γάιος διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', ἐν ἔτει 426 μ. Χρ., ἐκδοθέντος νόμου «περὶ παραπομπῶν» κατετάσσετο μεταξὺ τῶν πέντε μεγίστων ρωμαίων νομικῶν, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπεκαλεῖτο χαρακτηριστικῶς *Gaius noster*, ἠγνοήθη παντελῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων του.

Ἡ ἀνεύρεσις ἐν ἔτει 1816 ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Niebuhr τοῦ παλιμψήστου χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βερώνης, τοῦ περιέχοντος τὰς Εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου, ὑπεκίνησε καὶ διεύρυνε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Γαίου σχετιζομένων ποικίλων προβλημάτων, ἀφορώντων τὴν ἐθνικότητα, τὸν τόπον, τὸν χρόνον καὶ τὰς εἰδικωτέρας συνθήκας ὑφ' ἃς ἐδρασαν ὡς νομικὸς ὁ Γάιος.

Ἀπὸ ἐλληνικῆς σκοπιᾶς ἡ περὶ τὸ γαϊακὸν πρόβλημα ἐπιστημονικὴ συζήτησις ἐνδιέφερε τὰ μέγιστα, ἔνεκα περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς λόγων. Διότι τὸ ἔργον τοῦ Γαίου, προερχομένου ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας, ὑπὸ πολλῶν μάλιστα θεωρουμένου ὡς Ἕλληνας, ἢ τοῦλάχιστον ὑποστάντος ἐντονὸν τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, θὰ ἠδύνατο νὰ συμβάλῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς κατὰ στάδια ἀσκηθείσης ἐπενεργείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, τῆς θεωρίας δηλαδὴ τὴν ὁποίαν εἶδομεν ἀνωτέρω ἐνθέρμως ὑποστηριζομένην ὑπὸ τοῦ Βιζουκίδου.

Εἰς τοὺς γνωρίζοντας τὸν ἄνδρα ἐφάνη πολὺ φυσικόν, ὅταν οὗτος ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσίν του ὅπως ἐκδώσῃ τὰ ἅπαντα τοῦ Γαίου μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων.

Πράγματι τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα ἀπετέλει κατάλληλον εὐκαιρίαν ὅπως προβληθῇ ἐπὶ τέλους ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ προσπάθεια ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐρεῦνης τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐπὶ διεθνοῦς πνευματικοῦ στίβου.

Ἡ ἐξαίρετος λατινομάθειά του, συνδυαζομένη πρὸς τὴν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἀπασχόλησίν του μὲ τὰς σχετικὰς πηγὰς καὶ ἡ τελεία γνῶσις τῆς διεθνοῦς βιβλιογραφίας ἠγγυῶντο διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐγχειρήματος.

Ἡ τετράτομος ἔκδοσις τῶν Ἀπάντων τοῦ Γαίου δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ ἔργον τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ τίτλον τιμῆς δι' ὀλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν δικαιοκλήνην ἐπιστήμην.

Διὰ τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου τοῦ ὁ Βιζουκίδης διεξεδίκησε χάριν τῆς Ἑλλάδος τὸν «ἐπιστημονικὸν κότινον» τοῦ ὁποίου ἡ κατοχὴ περιήρχετο προηγουμένως ἐναλλάξ τοῖς σοφοῖς ὅτε μὲν τούτου, ὅτε δὲ ἐκείνου τοῦ ἔθνους - ὡς μετὰ πικρίας ἔγραφεν ὁ Βιζουκίδης - πλὴν ἀτυχῶς τοῦ ἑλληνικοῦ.

Ἄλλ' ἄς ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων ποῖαι ἦσαν αἱ κρατοῦσαι, ἢ μᾶλλον αἱ ἀντιμαχόμεναι περὶ Γαίου γνῶμαι καὶ εἰς τί συνέβαλεν ὁ Βιζουκίδης πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ νομοδιδασκάλου τούτου.

Τὰ προγενέστερον ὑπὸ ἄλλων συγγραφέων περὶ τοῦ Γαίου ἐκτεθέντα ἀνεθεωρήθησαν καὶ ἐτέθησαν ἐπὶ νέας βάσεως διὰ τῆς μελέτης τοῦ Θεοδώρου Mommsen ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ Γάιος ἐπαρχιώτης νομικός». Ἐν αὐτῇ ἐξετάζονται τὰ κάτωθι ζητήματα :

α') Τὸ ὄνομα τοῦ Γαίου. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Γαίου, γνωστοῦ ἐκ τοῦ προσωνομίου μόνον, ἄνευ τῆς προσθήκης κλητικῶν ὀνόματος, ὡς ἦτο σύνηθες παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὁ Mommsen συνήγαγε τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Γάιος προήρχετο ἐκ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ἐρμηνεύων ὅμως τὰς παρὰ τοῦ Γαίου ἀπαντωμένας φράσεις «apud Graecos» καὶ «apud nos» φρονεῖ ὅτι ὁ Γάιος ἦτο κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἰθαγένειαν Ῥωμαῖος πολίτης.

β') Ἡ ἔλλειψις γαϊακῶν responsa) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄλλους κορυφαίους νομικοὺς τῶν χρόνων τῆς ἡγεμονίας, οἵτινες κατέλιπον responsa, ἦτοι νομικὰ συγγράμματα περιέχοντα ἀπαντήσεις ἐπὶ ὑποβληθέντων εἰς αὐτοὺς ἐρωτημάτων, ὁ Γάιος οὐδὲν τοιοῦτον ἔργον συνέγραψεν. Ἐκ τούτου ὁ Puchta συνεπέρανεν ὅτι ὁ Γάιος δὲν κατεῖχε τὸ *ius respondendi ex auctoritate principis*, δὲν εἶχε δηλαδή τὸ «δικαίωμα τοῦ ἀποφαίνεσθαι δημοσίᾳ ἐξ ἀυθεντίας τοῦ ἡγεμόνου». Τὴν ἔλλειψιν τῶν responsa δικαιολογεῖ ὁ Mommsen, παρατηρῶν ὅτι τὸ *ius respondendi* ἀπενέμετο μόνον εἰς τοὺς ἐν Ῥώμῃ ἐγκατεστημένους καὶ διαπρέποντας νομικοὺς, ὅχι δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις δρῶντας, ὡς ὁ Γάιος.

γ') Τὸ ἔργον τοῦ Γαίου περὶ τῶν ἐπαρχιακῶν ἐδίκτα. Ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Γάιος κατέλιπε χωριστὸν περὶ τοῦ ἐπαρχιακοῦ ἐδίκτου σύγγραμμα καὶ δὲν ἐνέταξε τὰς ἐν αὐτῷ ἀπαντωμένας διατάξεις εἰς τὸ πραιτωρικὸν ἐδικτον περὶ τοῦ ὁποίου εἶχε συγγράψει ἰδίαν πραγματείαν, ὡς ἄλλωστε ἔπραξαν πάντες οἱ περὶ τὸ πραιτωρικὸν δίκαιον ἀσχοληθέντες Ῥωμαῖοι νομικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Salvius Julianus, ὁ Mommsen ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Γάιος ἐγεννήθη, ἔζη-

σεν, ἐδίδαξε καὶ συνέγραψεν ἐν τῇ provincia Asia, ἐν τῇ ρωμαϊκῇ δηλαδὴ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἀσίας καὶ μάλιστα καθώρισε τὴν Τρωάδα ὡς τόπον τῆς μονίμου τοῦ Γαίου διαμονῆς.

δ') Μνεῖα ξένων δικαίων. Ὁ Γάιος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων οἵτινες ἐφήρμωσαν εἰς τὰς μελέτας τῶν τὴν συγκριτικὴν τοῦ δικαίου ἔρευναν, μνημονεύων ἐθνικῶν δικαίων ὡς τὸ ἀττικόν, τὸ γαλατικόν, καὶ τὸ βιθυνικόν, ἐνῶ τοιαύτη συνήθεια δὲν ἀπαντᾶται παρὰ τοῖς ἐν Ρώμῃ διαβιοῦσι νομικοῖς.

Εἶναι καὶ τοῦτο ἐν ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι ὁ Γάιος ζῶν ἐν ἀπομακρυσμένη ἐπαρχίᾳ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ γνωρίζῃ καὶ ἐφαρμόζῃ τὰ εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην ἰσχύοντα καὶ ἐπιδρῶντα δίκαια.

ε') Τὸ ὕφος τοῦ Γαίου. Ἡ ὑπὸ τοῦ Γαίου χρησιμοποίησις λέξεων ἢ ὄρων πρὸς ἐπεξηγήσιν τῶν ἀντιστοίχων ἢ συγγενῶν λατινικῶν, ἢ μνεῖα ὀλοκλήρων περικοπῶν ἐξ ἐλληνικῶν κειμένων ὡς π.χ. τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ἡ μίμησις τοῦ προσιδιάζοντος εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ὕφους συνηγοροῦν ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἐπόψεων.

Τὴν ὀρθότητα τῶν γνωμῶν τοῦ Mommsen, αἵτινες προεκάλεσαν ἀρχικῶς τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν εἰδικῶν, ἠμφεσβήτησαν βραδύτερον ὁ Husehke καὶ ὁ Dernburg δι' ἄλλους ἕκαστος ἐξ αὐτῶν λέγουσιν. Ἀμφότεροι ὁμῶς ἐκτὸς δ' αὐτῶν καὶ ὁ Παῦλος Krüger συνεφώνησαν ἐπὶ τοῦ σημείου ὅτι ὁ Γάιος δὲν ἔδρασεν ἐν ἐπαρχίᾳ, ἀλλὰ ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ. Εἰς τοὺς ἀνωτέρω τρεῖς προσετέθησαν καὶ οἱ Balog, Cattaneo, Karlova, Kipp, Kübler, Longinescu, Schneider, Seckel καὶ Wlassak, ἀρνούμενοι τὴν ὀρθότητα τῶν συμπερασμάτων τοῦ Mommsen. Τινὲς ὁμῶς ἐκ τούτων δέχονται ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἀποκλείουν τὴν πιθανότητα ὅτι ὁ Γάιος ἐγεννήθη εἰς πόλιν τινὰ τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς.

Εἰς τὸ αὐτοῦ σημεῖον εὐρίσκετο τὸ γαῖακὸν πρόβλημα, ἀπασχολοῦν δηλαδὴ τὴν σκέψιν τῶν δοκιμωτέρων ρωμαϊστῶν, ὅτε ὁ Βιζουκίδης ἀπεράσισεν ἢ διεκδικήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸν γαῖακὸν κότινον.

Ὁ Βιζουκίδης πρὸς στήριξιν τῶν ἀπόψεων τοῦ Mommsen ἀνασκευάζει τὰ ἐπιχειρήματα τῶν πολεμίων πρὸς αὐτὸν μετ' ὀξύτητος καὶ δεξιότητος.

Ὁ Βιζουκίδης ὡς χρόνον γεννήσεως μὲν τοῦ Γαίου δέχεται τὸν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 95 - 98 μ.Χρ., θανάτου δὲ τὸν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 165 - 175 μ.Χρ., ἀντικρούων τὰ ἐπιχειρήματα τῶν δεχομένων ὅτι οὗτος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς χρόνον μεταγενέστερον ἐξικνούμενον μέχρι τῆς ἡγεμονίας τοῦ Καρακάλλα.

Ἀνασκευάζων τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Husehke, ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ Γάιος ἔδρασεν ἐν Ρώμῃ, ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος ἔδρασεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ. Τοῦτο ἐκτὸς τῶν ἄλλων συνάγει ἐκ τοῦ ὅτι ἀναλύων τὰ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν *res divini iuris*, ὁ Γάιος παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν πλειόνων εἰς τὰς ἐπαρχίας τὸ ἔδαφος δὲν καθίσταται ἱερὸν (διὰ

τῆς ταφῆς ἐν αὐτῷ νεκροῦ τινος) διότι ἐν αὐταῖς ἡ κυριότης τοῦ ἐδάφους ἀνήκει εἰς τὸν ρωμαϊκὸν λαὸν καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ἐνῶ ἡμεῖς ἔχομεν ἐπὶ αὐτοῦ νομὴν ἢ ἐπικαρπία. Διὰ τῆς ἀντωνυμίας «ἡμεῖς», ὁ Γάϊος ἐννοεῖ προφανῶς τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ διαβιοῦντας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐν Ρώμῃ κατοικοῦντας ἐφ' ὧν διάφορον καθεστῶς ἰσχύει.

Ἄν πράγματι ὁ Γάϊος κατῴκει ἐν Ρώμῃ, τότε θὰ ἐμνημόνευε ἀσφαλῶς τῶν διατάξεων τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, δοθέντος ὅτι ἔζη ἀκόμη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνου. Ἐπομένως ἡ ἄγνοια τούτων, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς εὐσυνειδησίας τοῦ Γαίου, μόνον ἐξ αἰτίας τῆς μονίμου διαμονῆς ἐν περιοχῇ μακρὰν ἀπεχούσῃ τῆς Ρώμης δύναται νὰ δικαιολογηθῇ. Τοιαύτη δὲ διαμονὴ τοῦ Γαίου ὑπῆρξε κατὰ τὸν Βιζουκίδην ἢ Προῦσα.

Ἐνῶ ὅμως ὁ Βιζουκίδης συμφωνεῖ πρὸς τὸν Mommsen, ὑποστηρίζοντα ὅτι ὁ Γάϊος ἔζησε καὶ ἔδρασε ἐν τῇ provincia Asia, διαφωνεῖ ὡς πρὸς τὴν πόλιν εἰς ἣν κατῴκει οὗτος. Ὁ Mommsen βασιζόμενος ἐπὶ γαῖακῶ ἀπόσπασματος, ἀναφέροντος ὅτι *iuris italicum sunt Troas Berytus Dyrrachium*, ἐν συνδυασμῶ πρὸς ἕτερον εἰς τὸν Πανδέκτην διασωθὲν χωρίον τοῦ Οὐλπιανοῦ *de censibus*, ἐνθα ἀναφέρεται ρητῶς πρώτη ἡ Τύρος ὡς ἡ πόλις ἐξ ἧς κατήγετο ὁ Οὐλπιανός, ἀποφαίνεται ὅτι ἡ Τρωὰς ὑπῆρξεν ὁ τόπος δράσεως τοῦ Γαίου. Τὴν γνώμην ταύτην ἀντικρούει ὁ Βιζουκίδης, παρατηρῶν ὅτι τὸ ἐν λόγῳ γαῖακὸν ἀπόσπασμα ἀποτελεῖ διασωθὲν τμήμα μεγαλυτέρου, ἀπωλεσθέντος, τμήματος τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐμνημονεύοντο καὶ ἄλλαι πλὴν τῶν προαναφερθεισῶν τριῶν (Τρωάδος, Βηρυτοῦ, Δυρραχίου) πόλεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Προῦσα, ἔδρα τῆς ἐπαρχίας τῆς Βιθυνίας, ἣτις ἦτο σημαντικὸν κέντρον καλλιτεργείας τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, λόγῳ τοῦ ὅτι ἦτο αὐτόνομος καὶ εἶχε βουλήν καὶ ἴδιον δίκαιον, τὸ ὁποῖον ὁ Γάϊος κατ' ἰδίαν μαρτυρίαν ἐγνώριζεν, ὅπως ἄλλως τε καὶ τὸ δίκαιον τῆς ὁμόρου πρὸς τὴν Βιθυνίαν Γαλατίας.

Ὅτι ἄλλωστε ὁ Γάϊος ἔζησεν εἰς πόλιν ὅχι μακρὰν ἀπέχουσαν τοῦ Βυζαντίου προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποκαλοῦντος ἐπανειλημμένως τοῦτον *Gaius noster*.

Πράγματι ὁ Ἰουστινιανὸς ἠσθάνετο ἑαυτὸν συνδεδεμένον μετὰ τοῦ Γαίου διὰ τοπικοῦ δεσμοῦ, δοθέντος ὅτι ἡ Προῦσα ἐν ἧ ὅπως εἶδομεν ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν ὁ Γάϊος ἦτο ὁρατὴ ἐκ τῆς βασιλικῆς διαμονῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἄλλ' ἂν ὁ Γάϊος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν ἐν Προῦσῃ, ἐνθα ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα, ὑπάρχουν κατὰ τὸν Βιζουκίδην ἐνδείξεις πείθουσαι ὅτι οὗτος οὐ μόνον ἐξεπαιδεύθη ἐν Ρώμῃ, ἀλλὰ καὶ παρηκολούθησεν ἐκεῖ τὴν διδασκαλίαν τῶν σαβινιανῶν, συγκαταριθμηθεὶς μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῆς σχολῆς ταύτης, ἧς κυριώτερος ἐκπρόσωπος ὑπῆρξεν ὁ *Salvius Julianus*. Καὶ ὁσάκις

μὲν ὁ Γάϊος ἀναφέρεται εἰς τοὺς διδασκάλους τοῦ τῆς σαβινιανῆς σχολῆς χρησιμοποιοῦν τὰς λέξεις nostri praeceptores, ὅσας δὲ μνημονεύει τοῦ Salvius Julianus μεταχειρίζεται τὰ ρήματα ait, negat, respondit, ἐξ ὧν βεβαίως συνάγεται ὅτι εἶχε γνῶσιν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἰουλιανοῦ προερχομένην ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως καὶ ὄχι ἐκ τῶν συγγραμμάτων του.

Ἐκτὸς δὲ τούτου κατὰ τὸν ἐν Ρώμῃ χρόνον σπουδῶν του συνεδέθη μετὰ τοῦ κορυφαίου νομοδιδασκάλου Πομπωνίου, ὡς προκύπτει ἐκ ρητῆς μαρτυρίας τοῦ τελευταίου τούτου, ἀναφέροντος εἰς ἀπόσπασμά του διασωθὲν ἐν τῷ Πανδέκτῃ: «Gaius noster dixit», ἐξ οὗ ἐπίσης συνάγεται γνῶσις ἐξ ἀμέσου προφορικῆς ἐπικοινωνίας.

Οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ἐπάγεται ὁ Βιζουκίδης, ὅτι ὁ Γάϊος ἦτο κάτοχος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, τυγχάνει δὲ λίαν πιθανὸν ὅτι ἦτο καὶ Ἕλληνας τὴν ἐθνικότητα.

Ὅτι ἔγραφεν εἰς τὴν λατινικὴν εἶναι φυσικόν, δοθέντος ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐγένετο πάντοτε εἰς τὴν λατινικὴν.

Διτηρήθη δὲ ἡ συνήθεια αὕτη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ πρῶτος ὅστις ἀπετόλμησεν ἐν τῇ Δύσει νὰ διδάξῃ, ἀπὸ τῆς ἑδρας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας εἰς τὴν μητρικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, ὑπῆρξεν ὁ Γερμανὸς Χριστιανὸς Thomasius (1687).

Δέχεται ἐπίσης ὁ Βιζουκίδης ὅτι ὁ Γάϊος ὑπῆρξε Ρωμαῖος πολίτης, διότι ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς μὴ κεκτημένους τὴν ιδιότητα ταύτην ἡ διδασκαλία τόσον τοῦ δικαίου, ὅσον καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Βιζουκίδου πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ Γαίου, τὸν ὁποῖον ἤδη δυνάμεθα πράγματι νὰ ἀποκαλῶμεν Gaius noster.

Σκόπιμον θεωρῶ, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, νὰ ἀναφέρω, ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς, τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκ 4 ὀγκωδῶν τόμων ἀπαρτιζομένης μνημειώδους ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Γαίου, ἣτις ὀρθῶς ἐτολίσθη ὅτι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πλήρης ἐν Ἑλλάδι κριτικὴ ἐκδοσις Λατίνου συγγραφέως.

Ὁ πρῶτος τόμος, ἐκ σελ. 222, ἐκτὸς τοῦ προοιμίου καὶ τῶν προλεγόμενων, περιλαμβάνει τὰς Εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου κατὰ τὸ χειρόγραφον τῆς Βερώνης (1937).

Ὁ δεῦτερος τόμος, ἐκ σελ. 332, περιλαμβάνει τὰς σημειώσεις τοῦ Βιζουκίδου εἰς τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Εἰσηγήσεων καὶ ἐν παραρτήματι τὴν γαῖακὴν βιβλιογραφίαν (1938).

Ὁ τρίτος τόμος, ἐκ δύο τμημάτων ἐκ σελ. 164 καὶ 379, περιλαμβάνει γαῖακὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Πανδεκτῶν καὶ τῶν Βασιλικῶν (1939).

Ὁ τέταρτος τόμος, ἐκ σελ. 268, περιέχει ποικίλα γαῖακὰ ἀποσπάσματα

(1940). Ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ (σελ. 268), ἀνηγγέλθησαν προσέτι ὁ πέμπτος τόμος, μέλλον νὰ περιλάβῃ τὰς σημειώσεις καὶ τοὺς πίνακας (1941), ὡς καὶ δύο τόμοι τοῦ Γαῖακοῦ Φρασιλογίου, μέλλοντες νὰ ἐκδοθῶσιν αὐτοτελῶς (1942 - 1943).

Ἡ ἐκδοσις τῶν Ἀπάντων τοῦ Γαῖου προυκάλεσεν ἐνθουσιώσεις κριτικὰς τόσον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅσον καὶ παρ' ἡμῖν. Μεταξὺ δὲ τῶν πολλῶν εὐμενεστάτων περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Περικλέους Βιζουκίδου κρίσεων, ἀναφέρω τὰς ἐνθουσιώδεις κρίσεις ἐκ μὲν τῶν ξένων τοῦ Παύλου Collinet, τοῦ Βερνάρδου Kübler, τοῦ Γουλιέλμου Kroll καὶ τοῦ Λεοπόλδου Wenger, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων τὰς τῶν Φραγκίστα, Πετροπούλου, Μιχαηλίδου - Νουάρου, Ζέπου.

Ὁ Παῦλος Collinet ἐξαίρων τὴν ὀρθοκρισίαν, τὰς ἐπενεχθείσας εἰς τὸ κείμενον διορθώσεις καθὼς καὶ τὴν ἀποφυγὴν εὐκόλων τολμημάτων τῆς ὑπερκριτικῆς, τονίζει ὅτι ὁ Γαῖος, χάρις εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Βιζουκίδου, θὰ εὐρεθῆ μόνος αὐτὸς ἐξ ὅλων τῶν Ῥωμαίων νομικῶν, τετιμημένος κατ' ἰδιάζοντα τρόπον, δηλαδὴ ὑπὸ τὸν τύπον πλήρους καὶ κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Ὁ Βερνάρδος Kübler παρατηρεῖ ὅτι ὁ Βιζουκίδης ἀναδεικνύεται ὡς κριτικὸς τοῦ κειμένου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ἀντάξιός τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου, καθὼς καὶ ὅτι ἡ νέα ἐκδοσις ἴσταται ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐπιστήμης καὶ εἶναι ἀξία παντὸς ἐπαίνου.

Ὁ Γουλιέλμος Kroll ἐπαινεῖ τὰ προλεγόμενα ὡς «περιέχοντα πᾶν, ὅτι δικαιούται τις νὰ ἀναμένῃ ἐκ τῆς ἐκδόσεως», καὶ προσθέτει ὅτι πάντα προκαλοῦσι τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἐσκεμμένα καὶ δύναται τις νὰ συγχαρῆ τῇ ἐλληνικῇ ἐπιστήμῃ ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ Γαῖου ἐκδόσει, ἣν παρήγαγε».

Ὁ Λεοπόλδος Wenger ἐκφράζει τὴν ἱκανοποίησίν του διότι ἡ ἐπιστήμη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου θὰ ἀποκτήσῃ διὰ τῆς ἐκδόσεως καὶ τῶν λοιπῶν τόμων, ἐν πλήρει ἔργον περιλαμβᾶνον πᾶν ὅ,τι μέχρι σήμερον ἐγράφη περὶ τοῦ Γαῖου.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι μετ' ἰδιαιτέρας χαρᾶς ἐγένετο ἀποδεκτὸν τὸ ἔργον τοῦ Βιζουκίδου.

Ὁ Παναγιώτης Ζέπος παρατηρεῖ ὅτι: «Ὁ πλοῦτος τῶν χρησιμοποιηθεισῶν πηγῶν, ἡ ἀνὰ πᾶσαν γραμμὴν τοῦ βιβλίου προσωπικότης τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ ταύτη συμπαρομαρτοῦσα αὐτοτελής καὶ πρωτότυπος κατὰ τὸ πλεῖστον διαχείρισις τῶν συναφῶν πρὸς τὰς Εἰσηγήσεις προβλημάτων, καθιστοῦν πράγματι τὸ βιβλίον σπουδαίαν μονογραφικὴν διατριβὴν καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπακολουθούντων τόμων λαμβανομένην».

Ὁ Γεώργιος Πετρόπουλος εἰς πλήρη ἐνθουσιασμοῦ κριτικὴν χαρακτηρίζει τὸ ἔργον ἀνώτερον πάσης ἐξάρσεως, διότι ὁ ἀναγιγνώσκων τοῦτο «εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀτενίσῃ μὲ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν κριτικὴν ταύτην ἐργα-

σίαν τοῦ συγγραφέως, ἥτις γενομένη καθ' ὅλας τὰς νεωτέρας καὶ νεωτάτας μεθόδους καὶ τὰ διδάγματα τῆς ἐπιστήμης, ἀποκαθιστᾷ τὸ γνήσιον κείμενον τοῦ Γαίου.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀντιληφθῇ τις τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν ὄγκον τῆς ἐργασίας καὶ νὰ μὴ θαυμάσῃ κατάπληκτος τὸ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Βιζουκίδου συλληφθὲν καὶ εἰς πέρας ἄχθὲν ἔργον, τὸ ὁποῖον μνημειῶδες αὐτόχρημα, τιμᾷ τὸν συγγραφέα καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἴσου, καὶ διὰ τοῦ ὁποῖου ἀποδίδεται εἰς τὴν πατρίδα του ὁ νομικός, ὁ Gaius noster, ἐν ὅλη αὐτοῦ τῇ αἴγλῃ καὶ τῇ λαμπρότητι.

Παρηκολουθήσαμεν ἀνωτέρω βῆμα πρὸς βῆμα τὴν μεθοδικὴν προσπάθειαν τοῦ Βιζουκίδου ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου διὰ τῆς ἀπαγκιστρώσεώς του ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸν καὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἰδίας αὐτοῦ αὐτοτελείας. Ἡ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν περίοδοι, τὸ δίκαιον τοῦ μετὰ τὴν Ἑλληνισμοῦ, καὶ τὸ νεοελληνικόν, ὑπῆρξαν κατὰ σαφῶς προκαθορισμένον πρόγραμμα, ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐρεῦνης καὶ ἀξιολογήσεως.

Οἱ σκοποὶ πρὸς τοὺς ὁποίους ἔτεινεν ὁ Βιζουκίδης δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς θεωρητικοί, δοθέντος ὅτι ὡς τελικὸς σκοπὸς προκύπτει ἡ συγγραφή ἀξιολόγου περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου συγγράμματος, καταδεικνύοντος τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου.

Ἀπὸ τοῦ σημείου ἐν τούτῳ αὐτοῦ, ἐν ἀκόμῃ βῆμα ὑπολείπεται διὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ ἐπιστημονικὴ του προσπάθεια ἐπεκτεινομένη καὶ ἐπὶ πρακτικοῦ πεδίου.

Προκειμένου ὁ Βιζουκίδης ὡς πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, νὰ ἐκφωνήσῃ (21 Φεβρουαρίου 1932) τὸν πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἰδρύματος πρυτανικὸν λόγον, ἀναζητεῖ μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν εὐσυνειδησίαν, θέμα, ἀφ' ἑνὸς μὲν προσιτὸν καὶ εἰς τοὺς μὴ νομικούς, ἀφ' ἑτέρου ἀν' ἐπίκαιρον. Ἐπιδιώκων δὲ διὰ τῆς ἐπιλογῆς τοῦ καταλλήλου θέματος, νὰ ἐπιτευχθῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς στενὴ καὶ ζωηρὰ πνευματικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, ἐπέλεξεν ὡς τοιοῦτον «Τὸ νομοθετικὸν πρόβλημα».

Ἄν ἀναλογισθῇ κανεὶς ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπιτευχθῇ ἡ σύνταξις τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, τὸ θέμα τοῦτο δὲν εἶχε παύσει νὰ εἶναι ἐπίκαιρον ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐντεῦθεν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δηλ. καθ' ἣν τὰ ψηφίσματα τῶν πρώτων Ἐπαναστατικῶν Συνελεύσεων, ἐκφράζοντα τὸ κυριαρχοῦν ἔθνικόν αἶσθημα, προέβλεπον τὴν σύνταξιν Πολιτικοῦ Κώδικος ἀνασυνδέοντος τὸ δίκαιον τῆς Ἐπαναστάσεως πρὸς τὸ τῆς Ἀλώσεως.

Τὸ οὕτως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τεθὲν νομοθετικὸν πρόβλημα ἀπεκρυσταλλώθη μετὰ μακρὰν καὶ γόνιμον κατὰ τὴν καπο-

διστριακὴν περίοδον ἐπεξεργασίαν, εἰς τὸ διάταγμα τῆς 23ης Φεβρουαρίου 1835. Κατόπιν ὅμως τῆς παρερμηνείας τοῦ διατάγματος τούτου ὑπὸ τῆς σχολῆς τῶν Ἑλλήνων ρωμαϊστῶν, εἰσήχθη ἐν Ἑλλάδι τὸ ἐν Γερμανίᾳ ἰσχύον ρωμαϊκὸν δίκαιον παραγκωνισθέντος ὀλοσχερῶς τοῦ ἐθίμου, ὡς διαπλαστικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου πηγῆς.

Ἀναπτύσσων, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς κωδικοποιητικῆς προσπάθειας κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀντιβασιλείας, ὁ Βιζουκίδης ἀπονέμει δίκαιον ἔπαινον εἰς τὸν Γεώργιον Λουδοβίκον von Maurer, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὸ ἐπιτελεσθὲν ὑπ' αὐτοῦ νομοθετικὸν ἔργον, ἀλλὰ κυρίως διότι «ὁ πολιτικὸς κῶδιξ τὸν ὁποῖον θὰ κατήρτιζεν οὗτος θὰ ἦτο οὐ μόνον ὀνόματι ἀλλὰ καὶ πράγματι ἐλληνικὸς». Διότι «ὁ σοφὸς ἀνὴρ εἶχε τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν φιλοδοξίαν νὰ περισυλλέξῃ τὰ ἀπανταχοῦ τῶν ἐλληνικῶν χωρίων εἰς μακραίωνας παραδόσεις ὑφιστάμενα ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἐσκόπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐλληνικῆς ἀστικῆς νομοθεσίας».

Ἄτυχῶς ὁ Maurer ἠναγκάσθη ἔνεκα πολιτικῶν διαβολῶν καὶ ραδιουργιῶν νὰ παραιτηθῇ τῆς θέσεώς του, καὶ νὰ ἀπέλθῃ ἐξ Ἑλλάδος πρὶν ἢ συμπληρώσῃ διετῆ ἐν αὐτῇ ὑπηρεσίαν καὶ πρὶν ἢ προλάβῃ «νὰ συντάξῃ τὸν ἐλληνικὸν ἀστικὸν κώδικα ὡς κορωνίδα τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ νομοθετικοῦ ἔργου».

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Maurer, παρατηρεῖ ὁ Βιζουκίδης, «ἢ ὑπ' αὐτοῦ χαραχθεῖσα νομοθετικὴ γραμμὴ δὲν ἐτηρήθη πιστῶς, οὐδ' ἐπετεύχθη ἐντὸς αἰῶνος ὅλου ἢ σύνταξις καὶ ψήφισις ἐλληνικοῦ ἀστικοῦ κώδικος, ἐγένοντο δ' ὡς γνωστὸν ἐπανειλημμένως νομοθετικαὶ ἀπόπειραι, κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα καὶ μακραὶ προσπάθειαι ἐργασίαι ὑπὸ πολλῶν ἐπιτροπῶν, στηριζόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ ξένων νομοθετημάτων».

Ὅπως εἶδαμεν ἀνωτέρω, ὁ Βιζουκίδης εἶχε δι' ὅλων του τῶν δυνάμεων προσπαθῆσαι νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἐλληνικὴν δικαιοσύνην ἐπιστήμην ἀπὸ τῶν ξενικῶν ἐπιτροπῶν καὶ νὰ τῆς προσδώσῃ ἰδίαν αὐτοτέλειαν καὶ ὄντοτητα. Εἶναι φυσικὸν λοιπὸν ὅτι ἡ ἐξάρτησις τῆς νομοθεσίας μας ἐκ ξένων προτύπων, ἢ ὁποῖα ἐξεδηλοῦτο ἤδη ἐπὶ πρακτικοῦ πεδίου, ὡς μοιραία συνέπεια τῆς ἐλλείψεως δικαιοσύνης αὐτοτελείας καὶ ἀνεξαρτησίας, τὸν ἀνησυχεῖ καὶ τοῦ ἐπιβάλλει τὴν ἀπὸ περιωπῆς ἐξέτασιν τοῦ νομοθετικοῦ τῆς χώρας προβλήματος.

Εἶναι ἄραγε κατάλληλος ὁ χρόνος πρὸς σύνταξιν σπουδαίου νομοθετήματος ἀστικοῦ κυρίως δικαίου, ἔχοντος μεγίστην σημασίαν διὰ τὰ πολυποικίλα συμφέροντα καὶ τὰς συναλλακτικὰς τῶν ἀνθρώπων σχέσεις;

Πέραν τούτου, ποῖος εἶναι ὁ ἀρμοδιώτερος τρόπος πρὸς «ἐπίληψιν τῆς ἐπιτελέσεως τοιοῦτου μεγάλου ἔργου;»

Ἴδού τὰ δύο θεμελιώδη ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα μὲ ἀυστηρὰν ἀντικειμενικότητα ἀναλαμβάνει νὰ ἐξετάσῃ ὁ Βιζουκίδης, πρὶν ἢ δώσῃ τὴν προσήκουσαν εἰς ἕκαστον τούτων ἀπάντησιν.

Πότε λοιπόν «δεῖ νομοθετεῖν»;

Ἐπιλαμβανόμενος τῆς ἀναλύσεως τοῦ πρώτου τούτου ἐρωτήματος ὁ Βιζουκίδης ἀναφέρεται κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν πρὸ ἑκατονταετίας ἀνακύψασαν ἐπιστημονικὴν ἔριδα μεταξὺ δύο κορυφαίων διδασκάλων τῆς νομικῆς ἐπιστήμης: τοῦ Φρειδερίκου Καρόλου von Savigny καὶ τοῦ Ἀντωνίου Thibaut.

Πράγματι, ὁ Thibaut διὰ τῆς ἐν ἔτει 1814 δημοσιευθείσης διατριβῆς αὐτοῦ «Περὶ τῆς ἀνάγκης κοινοῦ ἀστικοῦ δικαίου διὰ τὴν Γερμανίαν», κατέστη πρωτοπόρος τῆς ἰδέας τῆς κωδικοποιήσεως, ἐπικαλεσθεὶς ἔθνικούς συγχρόνως δὲ καὶ πρακτικούς λόγους. Καὶ ἀπὸ μὲν ἔθνικῆς ἐπόψεως ὁ Thibaut ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ἐνότης τοῦ δικαίου θὰ προητοίμαζε τὴν πολιτικὴν τῆς Γερμανίας ἐνότητα, ἀπὸ δὲ τῆς πρακτικῆς ὅτι θὰ παρεῖχεν εἰς τὴν ἐπιστήμην δυνατότητα ἐπισκοπήσεως τοῦ ὅλου δικαιοῦ οἰκοδομήματος, τόσον ἀπὸ θεωρητικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς, καὶ θὰ παρηγκώνιζε τὰς εἰς αἰτίας τῆς ἰσχυούσης, μεταξὺ τῶν γερμανικῶν κρατιδίων, πολυμορφίας τοῦ δικαίου ὑφισταμένας δυσχερείας εἰς τὰς συναλλακτικὰς μεταξὺ τούτων σχέσεις.

Ἀντιτιθέμενος πρὸς τὴν σχολὴν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἡ ὁποία πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κωδικοποιήσεως τοῦ δικαίου ἐπεχείρησε νὰ διαπλάσῃ σύνολον κανόνων δικαίου, θεμελιουμένων ἐπὶ τῆς λογικῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐχόντων αἰωνίαν καὶ ἀναλλοίωτον ἰσχὺν ἐπὶ πάσης ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀνεξάρτητως τῶν ἰσχυουσῶν εἰς ἑκάστην τούτων ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν προϋποθέσεων, ὁ Savigny ἐπέκρινε δριμύτατα τὰς γνώμας τῶν φρονούντων ὅτι σύμπαν τὸ δίκαιον εἶναι ἀπαύγασμα τῶν νόμων, οὓς θέτει ἑκάστοτε μᾶλλον ἢ ἤττον αὐθαιρέτως ἢ ἀνωτάτη ἐν τῇ πολιτεία ἐξουσία.

Κατὰ τὸν θεμελιωτὴν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς «τό δίκαιον δὲν εἶναι ἐξωτερικὸν κατασκευασμὰ ἀνθρωπίνης νομοθετικῆς αὐθαιρεσίας ἀλλὰ ἐσωτερικὸν ἐκπήγασμα ἀφανῶν λαϊκῶν δυνάμεων, ἐκδηλουμένων ἀμέσως μὲν ὡς ἔθιμον, ἐμμέσως δὲ ὡς νόμος».

Κατὰ συνέπειαν πᾶσα τάσις πρὸς κωδικοποίησιν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἀντεστρατεύετο πρὸς τὴν φυσιολογικὴν ἀνέλιξιν τοῦ δικαίου. Πρὸς τὴν ἀποφυγὴν ταύτην συνετάχθησαν καὶ ἄλλοι κορυφαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἐνισχύσαντες αὐτὴν καὶ διὰ νέων ἐπιχειρημάτων.

Ἐκ τούτων ὁ Ἐδουάρδος Hölder, ὑπεστήριξεν ὅτι «πᾶσα κωδικοποίησις, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔκβασις αὐτῆς, διακόπτουσα τὴν ἱστορικὴν συνοχήν, ὑποθάλλει ἐπὶ δυσἀριθμήτων σημείων τὸν κίνδυνον τῆς ἀκαταλλήλου ρυθμίσεως τῶν καθ' ἕκαστα νομικῶν κανόνων κατὰ τοῦτο, διότι ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ἔλλειπεν ἡ πρακτικὴ ἀνάγκη τῆς ρυθμίσεως ταύτης, ἐλλείπουσι δ' ἄρα καὶ ἐπαρκῆ ἐρείσματα πρὸς ἀρίστην αὐτῆς διαμόρφωσιν· πρὸς τούτοις διὰ τῆς κωδικοποιήσεως προβάλλει ὁ κίνδυνος νὰ ἀνυψωθῶσιν εἰς θετικούς κανόνας δικαίου, μὴ ἐπιδεκτικούς διορθώσεως ἔνεκεν ἐσωτερικῶν λόγων, ἀν-

τιλήψεις στηριζόμεναι ἴσως ἐπὶ ἐσφαλμένων νομικῶν πορισμάτων.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἐρνέστος Zitelmann εἰς ἀκαδημεικόν του λόγον «Περὶ τῶν κινδύνων τοῦ (γερμανικοῦ) ἀστικοῦ κώδικος διὰ τὴν δικαιοκλήνην ἐπιστήμην» (1896) ἀντετάχθη κατὰ πάσης ἰδέας κωδικοποιήσεως, καθὼς ἐπίσης ὁ Φραγκίσκος Schlegelberger διὰ τῆς πραγματείας του «Περὶ τῆς αἰωνίας νεότητος», ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν, ἐνθυμίζουσαν ὑπὸ ἄλλο βεβαίως περιεχόμενον τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Ἰππίου καθ' ὃν «ὁ νόμος τύραννος ὢν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παρὰ φύσιν βιάζεται», ὅτι ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τοῦ δικαίου εἶναι ὁ νόμος. Καὶ ὅτι ὁ κίνδυνος διὰ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἀνελίξιν τοῦ δικαίου «προέρχεται ἐκ τῆς δυνάμεως τὴν ὁποίαν δίδει αὐτῷ ἢ νόμιμος μορφή, τουτέστιν ἢ νομοθετικὴ διατύπωσις».

Τοῦτο δὲ διότι «πᾶσα κωδικοποίησις ἔχει οὐ μόνον στερεωτικὴν ἀλλὰ καὶ διαλυτικὴν δύναμιν, διασπῶσα τὸ οὕτως ἰσχυρὸν θεσπιζόμενον δίκαιον ἐξ ἄλλων ἐκ τῆς κοινῆς ρίζης προελθόντων δικαίων καὶ διαγράφει αὐτῷ ἰδίαν ἀνελικτικὴν πορείαν». Τοιοῦτοτρόπως συγγενῆ δίκαια, ὡς τὸ γαλλικὸν καὶ τὸ ἰταλικόν, ἀπομακρυνθέντα διὰ τῆς κωδικοποιήσεως τῆς κοινῆς αὐτῶν ρίζης, τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἐπαναστρέφονται πρὸς αὐτὴν διὰ τῆς προσπάθειας τῆς τεινούσης πρὸς ἐνοποίησιν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, κοινὴν μέλλοντος νὰ ἔχη ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν τούτων ἐφαρμογὴν. Ἐν προκειμένῳ δηλαδὴ ἐπαναφέρουν τὰ δύο ἐκ τῆς κωδικοποιήσεως προελθόντα δίκαια εἰς τὸ κοινὸν σημεῖον διασταυρώσεως ἐξ οὗ ἀπεσχίσθησαν.

Πρὸς τὴν ἰδέαν, ὅμως, τῆς κωδικοποιήσεως ἀντιτίθεται καὶ ἡ Νεοεγγελλεῖος Σχολή, δοξάζουσα ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἀνελίξεως ἢ δεχομένη ὅτι τὰ «πάντα ρεῖ», ἐφαρμόζεται ὡς ἀρίστα καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ δικαίου. Καθὼς δὲ ὁ Μέγας Ἡράκλειτος, προσκλήθει νὰ συντάξῃ νομοθεσίαν διὰ τοὺς συμπολίτας του Ἐφεσίους ἠρώτη, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ πολὺς διδάσκαλος τοῦ Βιζουκίδου Ἰωσήφ Κοπλερ δοξάζει ὅτι «πᾶσα ἀποκρυστάλλωσις τοῦ δικαίου εἰς μέγα νομοθετήματα ἀποτελεῖ διακοπὴν ἀπότομον καὶ ἐπιβλαβὴ τῆς ἀνελίξεως ταύτης καὶ ἴσως καὶ ἡκιστα συμβιβαζομένην, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸς τὸ περὶ δικαίου λανθάνον συναίσθημα τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον πλήσσειται πολλῷ μᾶλλον, ὅταν τὰς βάσεις νέου τινος μεγάλου νομοθετήματος, ὡς εἶναι φερ' εἰπεῖν ὁ ἀστικὸς κώδιξ, ἀποτελῶσι ξένοι θεσμοὶ καὶ ὀθνεῖαι ἐπὶ μέρους διατάξεις καὶ δὲν λαμβάνονται κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ αἱ ἐν τῷ ἐθιμικῷ δικαίῳ ἐπιζῶσαι μακραίωνες καὶ προσφιλεῖς τοῦ λαοῦ παραδόσεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἀφοσιοῦται πιστῶς ἕκαστος λαός, μᾶλλον ἢ ἥττον, ἀναλόγως τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος».

Καὶ οἶονεὶ συμπληρῶν τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου διδασκάλου του ὁ Βιζουκίδης ἐπάγεται:

«Ὅτι δὲ ἡ τήρησις καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν παραδόσεων τούτων ἐν παντί, γενικῶς, καὶ ἐν τῷ δικαίῳ ἰδίᾳ, δὲν εἶναι κώλυμα προόδου καὶ μεγαλουργίας».

ὡς δογματίζουσιν ἔνιοι κενόσπουδοι σοφοὶ παρ' ἡμῖν, διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἱστορία διὰ τοῦ παραδείγματος δύο μεγάλων λαῶν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, δηλονότι τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ, κατ' ἐξοχὴν καὶ ἴσως καθ' ὑπερβολὴν τιμησάντων καὶ τηρησάντων τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν παραδόσεις· αἱ πρωτοπορησάντων οὐδὲν ἤττον ἐν τῇ ἡμερωτικῇ πορείᾳ τῆς ἀνθρωπότητος».

Κατὰ ταῦτα, ἀπαντῶντες εἰς τὸ ἐρώτημα «πότε δεῖ νομοθετεῖν;» κατὰ μὲν τὴν γνώμην τοῦ Savigny θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν «οὐδέποτε», κατὰ τὰς ἀντιλήψεις δὲ ἄλλων πολεμίων τῆς ἰδέας τῆς κωδικοποιήσεως (Hölder, Schrader), καταλήγωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατ' ἀρχὴν «δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι πᾶσα κωδικοποίησις εἶναι κακόν, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ὅμως οὐχὶ ὀλίγα κακά, ὧν ἡ χρῆσις εἶναι δεδικαιολογημένη ὡς φαρμάκον πρὸς θεραπείαν μειζόνων κακῶν, τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατόν ἄλλως νὰ ἀποσοβηθῶσιν».

Καὶ δὲν δύναμαι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ἀντισταθῶ εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ἡ ἔποψις αὕτη διετυπώθη κατὰ τὸν 4ον π.Χρ. αἰ. ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἀποδίδει εἰς τὸν Γλαύκωνα τὴν γνώμην ὅτι «τὸ δὲ (γραπτὸν) δίκαιον ἐν μέσῳ ὄν τούτων ἀμφοτέρων (τῶν φύσει ἰσχυροτέρων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν φύσει ἀσθενεστέρων ἀφ' ἑτέρου, ἀντιμαχομένων διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας), ἀγαπᾶσθαι οὐχ ὡς ἀγαθὸν ἀλλὰ ὡς ἀρρωστίαν τοῦ ἀδικεῖν τιμώμενον» (Πλάτ., Πολ. 359). Τὴν ἀντίληψιν δηλαδὴ, ὅτι ἡ γραπτὴ νομοθεσία εἶναι ἀναγκαῖον κακόν, ἐπέχον τὴν θέσιν φαρμάκου διδομένου πρὸς πρόληψιν μεγαλυτέρας ζημίας.

Ἄλλ' ἄς ἐπαγέλθωμεν εἰς τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πρὸς στιγμὴν ἀπεμακρύνθημεν.

Ἡ ἔποψις ἐν τούτοις τοῦ Savigny, ἀντιτιθεμένου κατ' ἀρχὴν εἰς πᾶσαν κωδικοποίησιν, παρημπόδισε μὲν τὴν σύνταξιν τοῦ Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ἀλλὰ δὲν κατίσχυσεν ὀριστικῶς, δεκτοῦ γενομένου ὅτι εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις καὶ ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, σπανίως ὅμως συμπίπτουσας, δέον νὰ ἀποτολμᾶται ἡ κωδικοποίησις, ἐξηκολούθησεν ὅμως οὐχ ἤττον νὰ θεωρῆται ὡς ἀναγκαῖον κακόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἰσχύει καὶ προκειμένου ἀκόμη περὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ λαβοῦσα χώραν διατύπωσις τοῦ ἀστικοῦ δικαίου τῆς Γερμανίας, πραγματοποιηθεῖσα μετὰ συστηματικὴν προπαρασκευαστικὴν ἐπεξεργασίαν, διαρκέσασαν ὑπὲρ τὴν εἰκοσαετίαν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος Gierke ὡς ἀνεπαρκῆς καὶ ἄκαιρος, ἐφ' ᾧ καὶ συνέστησεν οὗτος τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἐνιαίας κωδικοποιήσεως τοῦ ἀστικοῦ δικαίου καὶ τὴν ἀντικατάστασιν ταύτης διὰ τμηματικῆς νομοθεσίας τῶν ἐπὶ μέρος θεσμῶν.

Ἄλλ' ἐὰν οὕτως εἶχον τὰ πράγματα προκειμένου περὶ τῆς Γερμανίας, ἔνθα ἡ προεργασία τῆς συντάξεως τοῦ ἀστικοῦ κώδικος, διεξήχθη ὑπὸ

όμαλὰς καὶ εὐνοϊκὰς συνθήκας, τί θὰ ἔπρεπε νὰ ἰσχύσῃ ἐν Ἑλλάδι;

Ὁ Βιζουκίδης ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅτι «ἡ χρονικὴ περίοδος ἦν διερχόμεθα, ἥκιστα κατάλληλος τυγχάνει πρὸς ἐπιτέλεσιν μεγάλων νομοθετικῶν ἔργων, διότι εἶναι μεταβατικὴ, μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἀποκρυστάλλωσιν τῶν νέων ἀντιλήψεων τῶν προελθουσῶν ἐκ τῶν ἀλλεπαλήλλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναστατώσεων, κατὰ τρόπον σταθερὸν διασφαλίζοντα τὴν διὰ τῶν κωδικοποιήσεων ἐπιδιωκομένην ἀσφάλειαν ἐν τῷ κοινωνικῷ τῆς Ἑλλάδος βίῳ».

Ἐπιλαμβανόμενος δὲ τῆς ἐξετάσεως τοῦ δευτέρου ἐρωτήματος «πῶς δεῖ νομοθετεῖν;» παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο ἀφορᾷ ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν προσωπικὴν ἔποψιν, δηλαδὴ εἰς τὸ ζήτημα «τίς ὁ ἄριστος νομοθέτης;» ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν πραγματικὴν.

Ἄριστος νομοθέτης εἶναι ὁ διὰ τῆς πιστῆς ἐξακριβώσεως καὶ σαφοῦς ὑποτυπώσεως τῶν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ὑφισταμένων θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, ἐπιτυγχάνων τὴν κωδικοποίησιν τούτου, κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὰς πολιτιστικὰς ἀξίας συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Οὐδαμῶς ἐν τούτοις δεόν νὰ παρορᾶται, ὅτι ἡ κωδικοποίησις τοῦ δικαίου δὲν ἀποτελεῖ σκοπὸν ἀλλὰ μέσον μόνον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ὅστις εἶναι ἡ λελογισμένη παγίωσις τῆς ἐννόμου τάξεως (Zitelmann). Ὁ τελικὸς ὅμως οὗτος σκοπὸς ἐκφεύγει τοῦ καθαρώς νομικοῦ πλαισίου, ἐξαρτώμενος ἐξ ἠθικῶν φιλοσοφικῶν καὶ κοινωνικῶν κοσμοθεωριῶν.

Ἐὰν δὲ ἦτο ἄλλοτε δυνατόν τὸ νομοθετικὸν ἔργον νὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς προσπαθείας ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου, ὅστις ἐπιτυγχάνων ἐθεοποιεῖτο ἢ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του ὡς θεόπνευστος, τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ χώραν κατὰ τὴν σύγχρονον μορφήν τῆς κοινωνίας, διότι λόγῳ τοῦ ἐπικρατοῦντος σήμερον νομοπαρασκευαστικοῦ καὶ νομοθετικοῦ συστήματος, ὁ νομοθέτης κατέστη ἀπρόσωπος.

Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων γενικωτέρων λόγων καταλληλότερα προσώπα πρὸς ἀνάληψιν καὶ ἐπιτέλεσιν τῆς κωδικοποιητικῆς προσπαθείας δὲν εἶναι οἱ θεωρητικὴν κατάρτισιν μόνον ἔχοντες νομοδιδάσκαλοι, ἀλλ' οἱ πρακτικοὶ νομικοὶ ὡς εἶναι π.χ. οἱ ἀνώτατοι δικαστικοί, δυνάμενοι ὡς μέλη τῆς κοινωνίας νὰ διαγνώσωσι τὸ περὶ δικαίου συναίσθημα τοῦ λαοῦ καὶ νὰ τὸ μεταγγίσωσιν εἰς κανόνας δικαίου ἀνταποκρινόμενους ὀργανικῶς πρὸς τὴν ἀλληλουχίαν τῶν βιοτικῶν σχέσεων εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ὁποίων ἀποβλέπουν (Hölder).

Τοιοῦτοι δὲ πρακτικοὶ νομικοὶ εὕρισκόμενοι ἐν «ἀμέσῳ ἐπαφῇ πρὸς τὸ λαϊκὸν περὶ δικαίου αἴσθημα» εἶναι οἱ πεπειραμένοι καὶ δόκιμοι ἀνώτατοι δικαστικοὶ λειτουργοί, καθὼς καὶ ἄλλοι ἀνώτατοι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, δυνάμενοι κατὰ τὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων των νὰ διαπιστώσωσι καὶ διακρί-

νωσι τὰ ἀνακύπτοντα ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἐφαρμογῇ τοῦ δικαίου προβλήματα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὴν πραγματικὴν ἐποψιν τοῦ ἐρωτήματος «πῶς δεῖ νομοθετεῖν;» ὁ Βιζουκίδης διαστέλλει δύο ὄψεις, τὴν οὐσιαστικὴν καὶ τὴν τυπικὴν.

Ἐξ ἐπόψεως οὐσίας, τὸ περιεχόμενον τῆς κωδικοποιήσεως πρέπει νὰ συγκεντροῖ τὰς ἐξῆς πέντε ιδιότητες:

α') Δέον νὰ εἶναι ἐθνικόν. Νὰ ἔχη δηλαδὴ ἰδίαν ἐθνικὴν ἀπόχρωσιν καὶ νὰ μὴ στηρίζεται εἰς προχείρους μεταφράσεις ξένων καὶ δυσμεταφυτεύτων νομοθετημάτων.

β') Δέον νὰ εἶναι λαϊκόν. Νὰ βασιίζεται δηλαδὴ εἰς τὴν λαϊκὴν συνείδησιν, τὰς σταθερὰς παραδόσεις καὶ τὰ ὑγιᾶ τοῦ λαοῦ ἔθιμα.

γ') Δέον νὰ εἶναι κοινωνικόν. Νὰ ἀποβλέπη δηλαδὴ εἰς τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου καὶ ὄχι μεμονωμένων τάξεων ἢ προσώπων.

δ') Δέον νὰ εἶναι δημοκρατικόν. Νὰ μὴ περιέχη δηλαδὴ ἀπολυταρχικὰς ἀρχάς.

ε') Δέον νὰ εἶναι συγχρονιστικόν. Ὄφειλε νὰ περιέχη τὰ κοινὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα τὰ ἀναγνωριζόμενα ὑπὸ τῶν νομοθεσιῶν τῶν προηγμένων ἐθνῶν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως ὅτι ταῦτα δὲν ἀντίκεινται εἰς τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ὑγιᾶς καὶ ἀκλονήτους παραδόσεις τοῦ λαοῦ.

Ἀναλύων τέλος τὴν τυπικὴν ἐποψιν τοῦ προβλήματος «πῶς δεῖ νομοθετεῖν;» ὁ Βιζουκίδης παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχουσι δύο συστήματα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα: τὸ τῆς περιπτωσιολογίας καὶ τὸ τῆς ἀπλουστεύσεως.

Πρότυπα τῆς πρώτης κατηγορίας ἀποτελοῦν ὁ Πρωσσικὸς Γενικὸς Κῶδιξ (Allgemeine Landrecht für die preussischen Staaten) ἀκολουθῶν τὴν μέθοδον τῆς συγκεκριμένης περιπτωσιολογίας, περιελθοῦσαν πρὸ πολλοῦ εἰς ἀχρηστίαν, καὶ ὁ Γερμανικὸς Ἀστικὸς Κῶδιξ εἰσάγων τὸ σύστημα τῆς ἀφηρημένης ἐπιστημονικῆς περιπτωσιολογίας.

Ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα τούτου ἐλέγχει ὁ Βιζουκίδης, ἐπικαλούμενος καὶ τὰς γνώμας τῶν εἰδικῶς περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀσχοληθέντων, ὡς δυσνόητον καὶ δύσχρηστον.

Διότι καὶ διὰ τοὺς εἰδήμονας ἀκόμη ἐπιτυγχάνεται μὲν κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς ὕλης τοῦ Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ὁμοιομορφία καὶ ἀκριβολογία, ἀλλὰ τὸ πολυδαίδαλον σύστημα τῶν ἀτελευτήτων παραπομπῶν ἀπὸ ἄρθρου εἰς ἄρθρον καὶ ἡ στρυφνότης τοῦ ὕφους, καθιστοῦν τοῦτο καὶ διὰ τοὺς εἰδικοὺς ἀκόμη δυσνόητον καὶ δύσχρηστον. Πράγματι, ἐκ μόνης τῆς παραγράφου 543 παραπεμπόμεθα εἰς ἕτερα 20 ἄρθρα τοῦ Γ.Α.Κ.

Τὰ μειονεκτήματα ταῦτα ἠνάγκασαν τὸν Ἐρνέστον Fuchs νὰ παρατηρήσῃ ὅτι «αἱ σκοτειναὶ καὶ φλύαροι διατάξεις τοῦ Γ.Α.Κ. ἀποτελοῦν θαυμα-

σίας ἀπεικονίσεις νομοθετικῶν περιπλοκάδων, ἐλισσομένων περὶ τοὺς θεσμοὺς τοῦ δικαίου καὶ καθιστωσῶν αὐτοὺς ἀφανεῖς.

Ἐνοιοκρατουμένης νομικῆς ἐπιστήμης - καὶ θὰ συναντήσετε πανταχοῦ ἱερογλυφικὰς φράσεις».

Ἀντιθέτως ὁ Γαλλικὸς Ἀστικὸς Κώδιξ καὶ ὁ τὸ σύστημα τούτου ἀκολουθήσας Ἑλβετικὸς Κώδιξ ἀποτελοῦν, ὁ τελευταῖος ἰδίως, πρότυπα εὐλήπτου καὶ ἐκλαϊκευμένης διατυπώσεως τῶν κανόνων τοῦ δικαίου. «Οὐδὲν ἄρθρον καὶ οὐδὲν ἐδάφιον ὑπάρχει ἐν τῷ Ἑλβετικῷ Κώδικι τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κατανοήσῃ ἄνευ ἐρμηνευτικῆς ἀγωγῆς ὁ καὶ ἐλαφρᾶς μορφώσεως τυχὼν Ἑλβετός».

Τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα τοῦ Ἑλβετικοῦ Κώδικος, ἀνεγνώρισαν εὐθαρσῶς καὶ πολλοὶ τῶν Γερμανῶν νομομαθῶν, ὡς ὁ Laband, ὁ Rumpelius ὁ Heymann καὶ ἄλλοι.

«Μανθάνων τις, γράφει ὁ Βιζουκίδης, τὰς ἥκιστα εὐμενεῖς ταύτας γνώμας διαπρεπῶν Γερμανῶν νομομαθῶν περὶ τοῦ Γ.Α.Κ. παρατηρεῖ μετ' ἀπορίας τὸ ρεῦμα, ὅπερ ἐδημιουργήθη παρ' ἡμῖν ἀπὸ πολλοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως τεθῆ οὗτος ὡς βᾶσις τῆς νεωτάτης ἐλληνικῆς νομοθεσίας».

Εἰς τὸ ἐπιχείρημα ὅτι διὰ τῆς συντάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ Γερμανικοῦ θὰ διευκόλυνετο πολὺ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, τοῦ Ἑλλήνος δικαστοῦ δυναμένου νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὑπερπλουσίαν γερμανικὴν βιβλιογραφίαν καὶ νομολογίαν καὶ νὰ καθοδηγηθῆ εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀνακυπτόντων ἐπὶ μέρους προβλημάτων, ὁ Βιζουκίδης ἀντιτάσσει ὅτι τὰ ἐξαιρόμενα πλεονεκτήματα τοῦ Γ.Α.Κ. ἀποτελοῦσιν ἐν ταυτῷ μειονεκτήματα τοῦ νομοθετήματος τούτου.

«Ὅτι μὲν ἢ πρὸς φυγοπονίαν καὶ ἢ ἐπὶ τὰ ἑτοῖμα τροπὴ ἀποτελεῖ οἶονεὶ νόμον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει—δογματίζει ὁ Βιζουκίδης— ἄλλ' ἢ προσφυγὴ εἰς τὸν νόμον αὐτὸν δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λάβῃ χαρακτῆρα ἐπιστημονικοῦ ἐπιχειρήματος. Θὰ ἦτο θλιβερόν νὰ ἐπιβληθῆ εἰς λαόν τινα μέγα τι νομοθέτημα, ξένον πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐπὶ μόνῃ τῇ ὠφελείᾳ τῶν νομικῶν τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως, τῶν μελλόντων νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἢ νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς διατάξεις τοῦ νομοθετήματος ἐκείνου τῇ βοήθειᾳ ξένης νομολογίας».

«Ἄν — ἐπιλέγει ὁ Βιζουκίδης — ὁ νομοθέτης δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ προβῆ εἰς σύνταξιν Ἀστικοῦ Κώδικος περισσότερον ἀπλουστέρου καὶ τελειότερου τοῦ Ἑλβετικοῦ, δὲν θὰ ἔχη τι προτιμότερον νὰ πράξῃ ἢ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ σύστημα τῆς ἐλβετικῆς νομοθεσίας».

Περαίνων τὸν πρυτανικόν του λόγον ὁ Βιζουκίδης ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι τὰ ταχθέντα πρὸς σύνταξιν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος χρονικὰ πλαίσια ἦσαν

πολύ περιορισμένα. Αισθάνεται ως Πρύτανις τοῦ ἀνωτάτου πνευματικοῦ ἰδρύματος τῆς Βορείου Ἑλλάδος ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην νὰ καταστήσῃ προσεκτικούς τοὺς σπεύδοντας εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Ἐκφράζει τέλος τὴν εὐχὴν ὅπως οἱ «συντάκται τούτου ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ πρὸς τὰς βιοτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εὐρισκόμενοι καὶ πρεπόντως ἐκτιμῶντες τὸ περὶ δικαίου κοινὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ, καθὼς καὶ τὰς παλαιὰς καλὰς ἐθιμικὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, συντάξωσι κώδικα ὅστις θὰ εἶναι οὐχὶ μόνον ὀνόματι ἀλλὰ καὶ πράγματι ἑλληνικός».

Εἶναι βεβαίως εἰς τοὺς περισσοτέρους ἐξ ὑμῶν γνωστόν, ὅτι ἡ εὐγενὴς φιλοδοξία τοῦ φιλοπάτριδος ἀνδρὸς διεψεύσθη, πραγματοποιηθέντος ἐκεῖνος ἀκριβῶς, ὅπερ θὰ ἠδύνατο διὰ τῶν συνετῶν αὐτοῦ παραινέσεων νὰ ἀποφευχθῆ.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ ἀειμνήστου νομοδιδασκάλου, τὸ ὁποῖον προσεπάθησα δι' ἀδρῶν γραμμῶν νὰ σκιαγραφήσω, προκύπτει τὸ ἀντικειμενικὸν συμπέρασμα ὅτι ὁ Περικλῆς Βιζουκίδης ἠνάλωσεν ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ὑπεύθυνον ἀσκήσιν κριτικῆς ἀπὸ περιωπῆς.

Ἐπίστευσεν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος καὶ αὐτοτελείας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου καὶ διὰ τοῦ κηρύγματός του ἐνέπνευσε τὴν ἰδέαν αὐτὴν εἰς τοὺς μαθητάς του.

Ἠρεύνησε τὴν ἱστορικὴν ἀνέλιξιν τοῦ πατρίου ἡμῶν δικαίου διὰ μέσου ὅλων αὐτοῦ τῶν περιόδων, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ δίκαια τὰ ὁποῖα διέσπασαν τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ἐνότητα καὶ συνοχὴν, ἐνεβάθυνε εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ ἀπέσπασε τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον ἀπὸ τῆς ἀσφυκτικῆς ἐκεῖνου περιπτύξεως.

Ἐπέστημανε τοὺς ἐκ τοῦ παραγκωνισμοῦ τοῦ λαϊκοῦ δικαίου καὶ τῆς συνέπειά τούτου μιμήσεως ξένων νομοθετικῶν προτύπων προκύπτοντας διὰ τὴν νομοθεσίαν κινδύνους καὶ ὑπέδειξε τὰς γενικὰς γραμμάς τῶν ὀρθῶν κατευθύνσεων καὶ λύσεων.

Ἡ ἀντικειμενικὴ θεώρησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Περικλέους Βιζουκίδου ἐπιβάλλει εἰς ἡμᾶς ὅπως, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν γνησιότητα, ποιότητα, ἀξίαν καὶ σημασίαν τῆς ἐπιστημονικῆς του προσπαθείας, κατατάξωμεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν θεμελιωτῶν τοῦ νεοελληνικοῦ δικαίου.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Περικλέους Βιζουκίδου ἐπιβάλλει εἰς τοὺς διαδόχους καὶ μαθητάς του καθὼς καὶ εἰς ὅλους τοὺς τιμῶντας τὴν μνήμην του, τὸ ἐπιτακτικὸν καθῆκον νὰ συνεχίσωμεν καὶ προαγάγωμεν ἀποφασιστικῶς τὴν ὑγιᾶ ἐπιστημονικὴν του προσπάθειαν ὅπως ἀκριβῶς ἡ εὐγενὴς ψυχὴ τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς θὰ ἐπεθύμει καὶ θὰ ἠύχετο, ἤτοι ὅχι ὡς οὐραγοὶ καὶ ἐπίγονοι, ἀλλ' ὡς πρωτοπόροι καὶ δημιουργοί.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας